

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Појава и развој казне лишења слободе
(мастер рад)

Ментор

Доц. др Дарко Димовски

Студент

Александра Ћирић

Број индекса: М018/14-О

Ниш, 2016. године

Садржај:

Увод	5
ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП.....	10
1. Појам и елементи казне лишења слободе	11
2. Теорије о правно – етичкој оправданости примене казне и о правном основу казне	12
2.1. Идеалистичке теорије	12
2.2. Теорија друштвеног уговора.....	13
2.3. Правне теорије.....	13
2.4. Социолошке теорије	14
3. Теорија о циљу казне и сврси кажњавања	15
3.1. Апсолутне (ретрибутивне) теорије.....	15
3.2. Релативне (утилитаристичке теорије).....	16
3.3. Мешовите (еклектичке или спојне) теорије	17
3.4. Нове теорије о циљевима кажњавања.....	17
4. Казна лишења слободе кроз историју	19
4.1. Кажњавање у античком добу	19
4.2. Средњовековно доба.....	22
4.3. Облици кажњавања у новом веку.....	25
4.4. Казна лишења слободе у XIX веку и XX веку	26
5. Класични пенитенцијарни системи	28
5.1. Систем заједничког затвора	29
5.2. Ђелијски системи.....	30

5.3.	Пенсилванијски систем	30
5.4.	Систем ћутања или обурнски систем.....	33
5.5.	Прогресивни затворски систем.....	34
5.6.	Прогресивни (енглески систем).....	35
5.7.	Маконокијев бодовни систем	36
5.8.	Ирски прогресивни систем (Крофтонов систем)	37
5.9.	Класификациони (женевски систем).....	40
6.	Сврха и принципи извршења казне затвора	41
6.1.	Међународни стандарди у извршењу кривичних санкција	41
6.1.1.	УН стандардна минимална правила за поступање са затвореницима	41
6.1.3.	УН Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака	43
6.1.4.	Европска конвенција о људским правима	44
6.1.5.	Европска конвенција о спречавању мучења и нехуманих или понижавајућих казни или поступака	45
6.1.6.	Европска затворска правила	45
6.2.	Општи принципи извршења према домаћем законодавству	46
7.	Извршење казне затвора	49
7.1.	Установе за извршење казне затвора	49
7.2.	Значај категоризације установа за извршење казне затвора у пенитенцијарном систему.....	51
7.3.	Категоризација установа према дужини казне.....	52
7.4.	Категоризација установа према степену обезбеђења	54
7.5.	Категоризација установа према личним својствима осуђених лица.....	57
7.6.	Одељења у заводима.....	58

Служба за опште послове обавља правне, административне, рачуноводствене, финансијске, евиденцијске и друге послове од општег значаја за завод и пружа правну помоћ осуђеним и притвореним лицима (Члан 25 ЗИКСА-а).....	61
7.7. Упућивање и распоређивање осуђених лица	61
7.8. Одлагање извршења казне затвора.....	63
7.9. Пријем и разврставање осуђеног у заводу.....	64
8.3. Алтернативе законском кажњавању	67
8. Савремени облици затворског третмана.....	70
8.3. Облици затворског третмана	71
8.3.1. Куће на пола пута и полу и викенд затвори	71
8.3.2. Краткотрајни затвор (шок затварање) и логори за обуку	72
8.3.3. Кућни затвор.....	73
1. Предмет емпријског истраживања – просторни и временски оквир	78
2. Циљ и значај рада/истраживања	78
3. Хипотезе истраживања	78
4. Методе коришћене приликом спровођења истраживања	79
5.1. Резултати истраживања.....	79
5.1.1. Осуђена пунолетна лица према врсти кривичног дела према статистичким подацима о казненој политици за период од 01.01.2013. године до 31.12.2015. године...81	
5.1.2. Осуђена пунолетна лица према врсти кривичног дела према статистичким подацима о казненој политици за период од 01.01.2013. године до 31.12.2015. године...91	
5.2. Издржавање казне затвора у кућним просторијама	96
Закључак.....	98
Литература.....	103

Увод

Од кад постоје преступници, од тад постоји и кажњавање, а државе, односно заједнице пре формирања држава трудиле су се да заштите своје вредности и казне преступнике. Те вредности биле су различите, али су имале заједничко то што се штитило оно што је добро за све или већину. Начини кажњавања били су различити, као и сами циљеви. До појаве државе преступницима су се светили они који су оштећени по мери онога што су они сматрали да је једнако претрпљеној штети. Са формирањем државе приватна освета бива замењена кажњавањем од стране вође државе преко својих органа. Првобитни циљ је био испаштање, јер је извршењем кривичног дела преступник увредио владара, односно божанство чији је он представник да би касније овом циљу био придодат још један циљ – застрашивање који се огледао у начину извршења смртне казне и различитим физичким тортурама. Ови начини извршења упркос критикама опстају до XVIII века када долази до значајних промена у систему кажњавања, односно до укидања свирепих телесних казни, смањења броја изрицања смртне казне и најважније, увођења казне лишења слободе као кривичне санкције која представља велики напредак и хуманизацију процеса кажњавања.¹

Међутим, увођење лишења слободе са собом је повукло питање како остварити циљеве кажњавања, односно који су начини извршења најпогоднији да се ти циљеви постигну, што је довело до низа измена у погледу начина извршења казне. У наставку рада детаљније ће бити разрађене измене начина извршења казне затвора у оквиру класичних пенитенцијарних система. Од XVIII века па до данас, смењивали су се разни системи, при чему је сваки наредни покушавао да уклони недостатке претходног. Разликујемо неколико класичних пенитенцијарних система: систем заједничког затвора, систем ћелијског затвора (филаделфисјки или обурнски), систем прогресивног или мешовитог затвора (енглески прогресивни, ирски прогресивни, Маконокијев бодовни систем и класификациони систем).

Теоријски део рада обухвата и установе у којима се извршава казна затвора, категоризације установа, али и алтернативне казне и мере које су настале као одговор на

¹ Радовановић Д., Човек и затвор, Београд, 1992, стр. 3

Појава и развој казне лишења слободе

слабости казне затвора и које имају за циљ смањење примене ове казне и умањење њених негативних ефеката. Алтернативне казне су се првобитно примењивале за краткотрајне казне затвора, али касније налазе све већу примену како у системима других држава, тако и код нас.

Предмет емпиријског дела јесте сагледавање у којој мери је заступљена казна затвора пунолетних учиниоца кривичних дела у односу на врсте кривичних дела, као и у односу на остале кривичне санкције.

Завршни део рада представља обједињавање закључка у јединствену целину уз наглашавање да за остварење сврхе казне затвора треба и даље тражити узроке неефикасности српског казног система, при чему је први корак ка разумној пеналној стратегији смањење негативног ефекта. И то не изградњом нових затвора (иако је и то нужно за почетак због пренатрпаности), него првенствено смањењем броја осуђеника и, нарочито, притвореника. Казне од преко 20 година затвора, које су код нас недавно уведене, већ врше огроман притисак на затворске капацитете. Оне морају бити онолико изузетне колико је то својевремено била смртна казна. Али пре свега треба примењивати алтернативе затвору, од новчане казне и рада у јавном интересу, па све до нових санкција које наше право још не познаје, али чија је делотворност доказана у пракси других европских држава.

Историјски гледано, према најстаријим правним изворима, у старом веку лишење слободе имало је превентивни карактер. О превентивној функцији сведоче и речи познатог римског правника Улпијана, односно да „Затвори треба да се користе само за притварање, а не за кажњавање.“ Телесне казне доминирале су у тадашњим затворима, да би се касније све више мењале разним видовима лишавања слободе попут депортације на одређена острва и рад у јавном интересу.

Другим речима, казна затвора у овим системима представљала је превентивну меру, било као мера чувања окривљеног до коначне пресуде, било као суспендијарна мера за дужнике, који не измирују своје обавезе на време, или као последња превентивна мера за: просјаке, скитнице и душевне болеснике. Реч је о средству задржавања појединца и

стављање на располагање правосуђу, средство превентивног задржавања, а не кривичну казну.²

Што се тиче средњег века, слично као и у старом веку, затварање у средњем веку примењивало се мера чувања деликвента до коначне пресуде, за задржавање нетачног дужника или као превентивна мера у виду полицијског затвора у коме су затварани сви који нису могли да докажу чиме се издржавају или се сумњало да живе неморалним животом, односно затварањем су спречавали да просјаци, скитнице и алкохоличари изврше кривично дело.

Казна лишења са карактером кривичне санкције појављује се у XIV, а правну самосталност добија тек у XVIII веку увођењем у француски Кривични законик из 1791. године који је био заснован на идеји хуманизације кривичног правосуђа која се огледала у укидању телесних казни као и у ограничењу примене смртне казне.

И у нашем правном систему казна лишења слободе се помиње тек у XIV, у старим српским повељама наилазимо на свега један случај помињања „тамнице“ у Светостефанској христувуљи из 1313-1318. године, да би затим била прописана Душановим закоником, у коме је тамница прописивана кумулативно најчешће са телесном казном, и није се могла изрећи без цареве наредбе. Душанов законик („Законик благоверног цара Стефана“, проглашен 21. маја 1349. године на сабору у Скопљу, измењен и допуњен на сабору одржаном 1354. године у Скопљу или Серу) садржи бројне кривичноправне одредбе и детаљно регулише систем казни и начин њиховог издржавања. У Законнику се налази цео систем сурових византијских казни као што су: смртна казне, разне телесне казне, тамница и прогонство из државе. Такође, прописује и низ новчаних казни, као што су вражда, глоба (предвиђена у распону од 12 до 1.000 перпера); „потка“ (од 50 и 100 перпера); „мехоскубина“ (од 6 перпера); глоба „само седмо“ (шестострука накнада штете); „глоба шестовилна“ и конфискација имовине.³

² Cornil P. „La peine de prison“, Revue Internationale de Criminologie et de Police technique No. 3, Geneve, 1955, 175-187

³ Соловјеј А., Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка, Београд, 1998, стр. 436-464

За време Првог српског устанка 1804-1813. године преовладавале су телесне казне, али су постојале и казне лишења слободе, односно апс. Апс се досуђивао за лакша кривична дела и био је кратког трајања. Први потпун кривични законик је криминални (казнителни) законика за Књажевство Србију донет 29. марта 1860. године који је са бројним изменама и допунама важио до 31. децембра 1929. године. Прописивао је једанаест врста казни, које дели на главне (смртна казна, робија, заточење, затвор, лишење звања, новчана и телесна) и споредне (губитак грађанске части, одузимање појединих ствари, забрана одређене делатности и протеривање). Рађен је по узору на пруски кривични законик из 1851. године, овај законик прихвата деобу кривичних дела на злочине, преступе и иступе. У Србији је први пут уведен условни отпуст као нова институција 1869. године, с тим што деликвенти повратници, осуђеници враћени са условног отпуста, свештеници и чиновници, осуђени због злоупотребе власти и неверне службе, нису могли бити условно отпуштени.⁴

Наредни извор кривичног права био је кривични законик Краљевине Југославије и Закон о извршењу казни лишења слободе који је ступио на снагу 1. јануара 1930. године. Кривични законик је као инкриминисана понашања прописивао злочинства и преступе, при чему је за злочинства предвиђао смртну казну, робију и заточење, док је за преступе предвиђао строги затвор, затвор или новчану казну. Казне лишења слободе извршавале су се по правилима ирског система, односно осуђеник је започињао издржавање казне у ћелијском систему, након чега је у другој фази био у заједничком затвору, док је трећа фаза предвиђала прелазак осуђеника у одељење за слободњаке, а четврта фаза условни отпуст.

Након другог светског рата, у периоду од доношења Устава 1946. године до данас, донети су бројни значајни прописи, као што је Кривични законик који је ступио на снагу 1948. године, који је прописивао казне, васпитно-поправну меру и здравствено-заштитну меру. Законик је прописивао дванаест врста казни, од којих су неке изрицане само као главне, док су неке могле бити изрицане и као главне и као споредне. Као главне биле су предвиђене смртна казна, лишење слободе са принудним радом, лишење слободе и поправни рад.

⁴ Вековић В. В., Систем извршења кривичних санкција, Београд 2010, стр. 13

Што се тиче кажњавања у периоду после Устава из 1974. године, донет је Кривични законик 1976. године⁵, који је ступио на снагу 1. јануара 1998. године у коме је број казни био сведен на четири и то: смртну казну, казну затвора, ночану казну и казну конфискације имовине, да би након што је претрпео бројне измене, последњим изменама из 2001. године, смртна казна била потпуно елиминисана. Закон је био замишљен као суштински нов приступ извршењу кривичних санкција у Републици Србији што потврђују бројна решења садржана у њему: успостављен је јединствен систем извршења кривичних санкција, сви заводи су организационо повезани у једну целину преко новоустаљене Управе за извршење заводских санкција као органа управе у саставу Министарства правде, усвојена је концепција коју карактерише постојање претежно завода полуотвореног и отвореног типа итд.⁶

Ново кривично законодавство (КЗ „Сл. Гласник РС“ бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014) у погледу кажњавања предвиђа четири врсте кривичних санкција:

1. казне (затвор, новчана казна, рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе),
2. мере упозорења (условна осуда и судска опомена),
3. мере безбедности (обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи; обавезно психијатријско лечење на слободи, обавезно лечење наркомана, обавезно лечење алкохоличара, забрана вршења позива, делатности и дужности, забрана управљања моторним возилом, одузимање предмета, протеривање странца из земље; јавно објављивање пресуде, забрана приближавања и комуникације са оштећеним, забрана присуствовања одређеним спортским приредбама и
4. васпитне мере.

⁵ Кривични закон СФРЈ „Сл.лист СФРЈ“, бр.3/70

⁶ Стевановић З.М., Основне карактеристике и правци реформе извршења кривичних санкција, у „Реформа система извршења кривичних санкција (Зборник радова), Београд, 2000., стр. 10-14

ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП

1. Појам и елементи казне лишења слободе

Наука кривичног права одређује правни појам казне и њена правна обележја, али она није само правна већ је по својој садржини и функцији и друштвена категорија. Приликом дефинисања њено дејство се може сагледати на три начина:

- 1) Формални појам казне или кривичноправно гледиште
- 2) Материјални појам казне
- 3) Материјално – формални појам казне

Формални појам казне или кривичноправно гледиште одређује казну као меру одузимања или ограничавања извесног права које припада учиниоцу кривичног дела, коју изриче суд у случајевима и под условима предвиђеним у закону. Овако дефинисана казна критикована је због занемаривања друштвеног аспекта.

Материјални појам казне представља казну као меру заштите друштва од криминалитета која има за циљеве спречавање учиниоца да убудуће врши кривична дела, његово поправљање и очување друштвене дисциплине грађана. Ова дефиниција критикована је да запоставља правни карактер казне.

Материјално – формални представља мешовиту дефиницију материјалног и формалног одређења појма казне. Објашњава казну као меру заштите друштва од криминалитета која се састоји у одузимању или ограничавању извесног права које припада учиниоцу кривичног дела, коју изриче суд у случајевима и под условима предвиђеним у закону, а која има за циљеве спречавање учиниоца да убудуће врши кривична дела и његово поправљање.⁷

Казна лишења слободе је прошла дуг развојни пут кроз историју да би се стекли услови и основи који оправдавају њену примену, убрзо након тога постала је доминантна казна. Да бисмо у потпуности сагледали казну лишења слободе, њен почетак, идеју и примену,

⁷ Костанџић-Вилић Слободанка, Костић Миомира, Пенологија, Ниш 2011, стр. 55-56

неопходно је да се осврнемо на филозофска размишљања, правна и политичка схватања о казни која су се развијала у два правца:

- 1) шта је правни основ и одакле извире право државе да кажњава?
- 2) шта је сврха казне, шта држава кажњавањем жели да постигне?

2. Теорије о правно – етичкој оправданости примене казне и о правном основу казне

Као одговор на питање на основу чега друштво односно држава има право на кажњавање учиниоца кривичног дела и одакле извире право државе на кажњавање развило се више теорија:

- a. Идеалистичке теорије
- b. Теорија друштвеног уговора
- c. Правне теорије
- d. Социолошке теорије

2.1. Идеалистичке теорије

Према идеалистичким теоријама основ права државе на кажњавање јесте захтев апсолутне правде. Извршењем кривичног дела долази до нарушавања апсолутне правде која се може поново успоставити само применом казне према учиниоцу кривичног дела. У оквиру ове теорије разликују три схватања апсолутне правде. То су:

- 1) теорија божанске правде, право на кажњавање је божанског порекла, али је држава представник божанства. Она је само прости извршилац једног божанског права које је императивног карактера.

2) теорија моралне правде правни основ примене казне налази у моралним нормама које владају светом и које се налазе у свести сваког човека. Сваки разуман човек је у стању да процењује своје поступке и оцењује шта је дозвољено, а шта није. Стога, свако ко повреди моралне норме извршењем кривичног дела, мора да буде кажњен.

3) теорија законске правде полази од схватања да је кривично дело негација права, а казна је негација негације чиме се поново успоставља нарушени правни поредак. Вршењем кривичних дела ово се право негира, па према таквом лицу мора бити примењена казна која би негирала извршено кривично дело.⁸

2.2. Теорија друштвеног уговора

Ову теорију поставио је Жан Жак Русо (J.J. Rousseau), а остали значајни представници су: Гроцијус, Лок, Хобс, Бекарија, Монтескје, Фихте (Grocus, Locke, Hobbes, Vessaria, Montesquie, Fihte). Основ права на кажњавање се налази у друштвеном уговору појединаца и државе, односно то су две странке које су склопиле уговор и тиме дефинисала своја права и обавезе. Теорија друштвеног уговора сматра да појединци као чланови друштва образују државу и на њу пренесе своја права на заштиту од недозвољених и противправних понашања. Одричући се тако права на кажњавање у корист државе појединци су истовремено пристали да сами буду кажњени ако прекрше закон и учине кривично дело. На почетним странама свог списка Друштвени уговор Русо пише: „Друштвени поредак представља једно право које је основа свих других. Међутим, ово право ни у ком случају не проистиче из природе оно се, према томе, заснива на споразумима.“⁹

2.3. Правне теорије

⁸ Јовашевић Д., Стевановић З., Правни аспекти извршења кривичних санкција, Београд 2007, стр. 118

⁹ Русо, Жан Жак, Друштвени уговор, Просвета, Београд стр.10

Држава има овлашћење да доноси прописе којим уређује живот у заједници и из којих произилази овлашћење државе да обезбеди вршење права. Држава има право да доноси прописе којим се нормира понашање појединаца, да издаје заповести, да тражи послушност од грађана, али и да кажњава за непослушност и кршење прописа.

Најпознатији представник ове теорије је Биндинг (Binding) који сматра да држава има право на нужну одбрану према учиниоцима кривичних дела који су прекршили неку правну норму и угрозили правом заштићено добро.¹⁰

Према томе, основ права на кажњавања налази у праву државе да захтева послушност од грађана, у супротном се ово право претвара у право на казну.

2.4. Социолошке теорије

Социолошке теорије основ права на кажњавање налазе у друштвеној или социјалној функцији кривичног права – а то је остварење заштитне, гарантивне функције јер се кривично право јавља као последње средство у заштити и обезбеђењу најзначајнијих друштвених добара, интереса и вредности.

Потреба државе за применом казне произилази из нужности да се обезбеде и заштите најзначајнија друштвена добра и вредности од свих облика повређивања и угрожавања.

Један од представника ове теорије је Бентам (Bentham) познате и под називом утилитаристичке теорије полази од схватања да казна има оправдање у корисности њене примене. Учење Бентама почива на схватању човека као рационалног бића којим руководи хедонизам. Због тога он понашање бира у складу са рационалним рачунањем при коме вага задовољство и патњу која проистиче из тог избора. Кажњавањем треба да одврати појединца од вршења злочина и кршења права других људи. Зло које се преступнику наноси казном требало би да буде уравнотежено са задовољством које му доноси вршење

¹⁰ Љ.Радловић, Актуелни ставови о казни у совјетској кривичној правној теорији, Анали Правног факултета у Београду, Београд, број 1/1989., стр. 52-61

дела, прецизније – зло треба да га превазиђе и то само колико је довољно да потенцијалног извршиоца дела наведе да одустане. При томе, битније је да кажњавање буде брзо и извесно, него да буде оштро јер се само на тај начин постиже његова ефикасност.¹¹

3. Теорија о циљу казне и сврси кажњавања

О циљу казне и сврси кажњавања у пенологији постоје разне теорије, које се могу поделити на три групе: апсолутне (ретрибутивне), релативне (утилитаристичке) и мешовите (еклектичке) теорије.

3.1. Апсолутне (ретрибутивне) теорије

Апсолутне теорије смисао и оправдање казне налазе у праведној одмазди због чега се и називају теорије одмазде или ретрибуције. Казна је сама по себи циљ, репресија према учиниоцу због учињеног кривичног дела. Оне се темеље на тврдњи „кажњава се зато што се згрешило“ (punitur quia peccatum est). Вршењем кривичних дела учинилац наноси зло друштву, па стога друштво путем кривичне санкције тј. казне врши одмазду и учиниоцу враћа зло злим. То зло односно одмазда састоји се у испашању учиниоца кривичног дела. Одмазда и испаштање се не врше ради спречавања будућих преступа већ ради неправде која је садржана у кривичном делу. Та неправда треба да се негира казном и да се на тај начин успостави нарушена правда и то како у свести кривца тако и у свести грађана. Како повреда по овој теорији има апсолутну вредност тако и казна има апсолутну потребу постојања.

Теорију моралне правде формулисао је Кант према коме правда као апсолутна вредност која стоји изнад индивидуалних и колективних принципа мора бити задовољена

¹¹ Игњатовић Ђ., Криминолошко наслеђе, Службени гласник 1997, стр.8-9

па макар и цело друштво пропало. Кант се залагао за примену принципа „нека буде правде, па макар и свет пропао“ (Fiat iustitia pareat mundus). Учинилац се кажњава само зато што је извршио кривично дело – *punitur quia peccatum est*.¹²

3.2. Релативне (утилитаристичке теорије)

Релативне (утилитаристичке) теорије основни циљ казне заснивају на спречавању вршења кривичних дела убудуће. Према овом становишту последице наших поступака једини су критеријум њихове моралности. То становиште су заступали Џереми Бентам и Џон Стјуарт Мил.

Зависно од тога како се овај циљ остварује разликују се:

- 1) теорије индивидуалне или специјалне превенције
- 2) теорије опште или генералне превенције.

Теорије индивидуалне или специјалне превенције сматрају да је циљ казне спречавање учиниоца да убудуће врши кривична дела. Тај циљ се постиже применом посебних средстава и метода утицања на учиниоца да он убудуће не врши кривична дела.

Разликују се три варијанте ове теорије:

- 1) теорија застрашења - примена казне треба да изазове страх код учиниоца и да га одврати од будућег чињења кривичног дела;
- 2) теорија поправљања - казном треба деловати на негативне карактерне особине учиниоца у циљу њиховог гушења и развијања позитивних особина;
- 3) теорија старатељства - учинилац кривичног дела кажњавањем се ставља под старатељство државних органа правосуђа и јавне безбедности који имају за задатак да га оспособе да поштује норме правног поретка и друштвене дисциплине.

¹²Јовановић Љ., „Кривично право и његова друштвена улога“, Зборник радова Правно-Економског факултета у Нишу, стр.57-58

Теорије генералне превенције сматрају да је циљ казне да утиче на широке масе грађана да се уздрже од вршења кривичних дела. Оваквим деловањем казне унапред се спречавају грађани који су склони вршењу кривичних дела да их не изврше и тако избегну казну. Такође, разликујемо три варијанте:

- 1) теорија општег застрашења предвиђањем казне - сваком грађанину се предочава казна која ће га снаћи ако изврши неко кривично дело;
- 2) теорија опомене – заснива се на томе да је извршење кривичног дела неморално и забрањено и због тога кажњиво;
- 3) теорија застрашења извршењем казне – огледа се у свирепом извршењу казне која ће страх пробудити не само код осуђеника већ и код других грађана и на тај начин спречити да извршавају кривична дела.¹³

3.3. Мешовите (еклектичке или спојне) теорије

Мешовите (еклектичке или спојне) теорије настале су комбиновањем апсолутних и релативних теорија. Циљ казне не може бити само одмазда или само превенција, већ казна треба да оствари и један и други циљ – кажњавање се врши зато што се згрешило, али и да се не би грешило.

3.4. Нове теорије о циљевима кажњавања

Даљи развој теорија о сврси кажњавања као облик реаговања на криминалитет развио се у неколико правца: ретрибуција (застрашивање), рехабилитација (ресоцијализација), превенција и ресторативна правда.

За казну се може рећи да је у сталном процесу еволуције, односно промене схватања која се односе на њена три елемента: оправдање казне, њено биће и сврху постојања.

¹³ Јовашевић Д., Стевановић З., Правни аспекти извршења кривичних санкција, Београд 2007, стр. 121-122

а) Ретрибуција или застрашивање оправдање за примену казни налази у томе да криминалци морају да буду кажњени да би се оправдала суздржаност оних који нису криминалци. Иако доста критикован концепт, ипак је током XX века био прилично заступљен кроз примену смртне казне и затворских казни. Ретрибуција је била оправдање за смртну казну у оним правним системима који су предвиђали и примењивали смртну казну као једну од кривичних санкција. Циљ ретрибуције је био више изрицање правде него спречавање будућих злочина.

Међутим, данас се ретрибутивност казне не схвата као враћање и наношење зла учioniоцу кривичног дела коме се друштво због учињеног кривичног дела свети, нити као освета или праведна освета. Елемент ретрибутивности који је саставни део бића казне налази се у самој друштвено – етичкој осуди учиниоца због кривичног дела које је учинио, а казна ту осуду мора остварити кроз нужне и присилне захвате према учиниоцу кривичног дела. Тај ретрибутивни елемент казне је суштински везан за кривицу учиниоца кривичног дела као и принцип правичности.

б) Рехабилитација или ресоцијализација се развила на основу критике ретрибуције. Има за циљ промену преступника, његово оспособљавање да води друштвено користан живот јер је кривично дело последица неприлагођености појединца друштвеном животу. Управо на путу напуштања ретрибуције и примене ресоцијализације започиер примена условне осуде као основне незатворске алтернативне санкције. Међутим, до сада ниједан алтернативни приступ се није показао да може да замени филозофију изрицања казне.

ц) Превенција је други суштински део казне и полази од савременог схватања ретрибуције и њене праведности која је усмерена према будућности човека. У заједништву тих вредности, повезаности и узајамном односу ретрибутивних и превентивних карактеристика треба тражити смисао казне која је сразмерна захтевима савременог човека и друштва. Полазећи од постојања ретрибутивних и превентивних елемената и циљева кажњавања у савременом добу, све више гаранција се поставља уз казну како би оставрила друштвену функцију. Тако савремена казна треба да испуни више схватања као што су: јавно - правни карактер јер само држава има право да кажњава учиниоце и да буде једнака

за све без обзира на социјални положај учиниоца кривичног дела, његову припадност раси, националности и др. што представља опште признату тековину савременог света.¹⁴

д) Ресторативна правда полази од репарације и успостављања што бољег односа између преступника, жртве и других страна које су укључене у конфликт. Ресторативна правда се може посматрати као приступ реаговања на криминалитет који је оријентисан на поправљање штете настале извршењем кривичног дела у што већој могућој мери. Она представља конструктиван одговор на криминалитет који тежи да врати у целину оно што је кривичним делом уништено, покушавајући да успостави баланс између интереса и потреба свих заинтересованих страна, тј. жртве, учиниоца и заједнице у којој конфликт егзистира. Управо стога, једна од кључних вредности ресторативне правде лежи у томе што њен циљ нису кажњавање и одмазда, односно она не иде ка томе да погоршава или продубљује конфликт и структуралну неправду, већ тежи поправљању односа нарушених кривичним делом и успостављању хармоније. Данас у свету постоје бројни програми ресторативне правде, а њихова снажна експанзија је резултирала тиме да је од почетка 1990-тих година ресторативна правда постала централна тема дебате о будућности система кривичноправног реаговања на криминалитет. Примена ресторативне правде у Србији је тек у повоју. Изменама кривичног и малолетничког законодавста, у наш кривичноправни систем унети су поједини елементи ресторативне правде.¹⁵

4. Казна лишења слободe кроз историју

4.1. Кажњавање у античком добу

Казна лишења слободe се не јавља заједно са казном затвора већ знатно касније од појаве затвора. Међутим, иако се затвори јављају још у старом веку, они у том периоду нису били распрострањени као место за кажњавање већ су коришћени као места за

¹⁴ Ратковић В., Казна затвора и њене алтернативе, Цетиње 2010, 65-66

¹⁵ Николић – Ристановић В., Ћопић С., Ресторативна правда и права жртава, <http://www.vds.org.rs/File/Tem0701.pdf>

прихватање оних лица која чекају суђење или пресуду, као и за дужнике и политичке кривце.

О непостајању затвора у смислу казне лишења слободе показује затварање осуђеника у Атини чија је сврха била чување од бекства, а не као посебна казна, као и чињеница да затвореници у тим затворима нису били изоловани и могли су да примају посете од стране пријатеља и родбине. Неки су могли да се крећу, а неким је била одузета могућност кретања причвршћивањем дрвених клада за ноге. Грчки филозоф Платон два века касније у својим Законима говорио о затворима и тако антиципирао савремени казнени систем. Предвидео је да у држави постоје три затвора: један за поуздано чување оних који чекају на испитивање и пресуду, други за поправљање особа које су прекршиле закон за скитнице и оне кажњене за неке прекршаје, и трећи затвор, који би требало да се налази на пољу, далеко од насеља, где би се кажњавали тежи злочинци.

У Риму је постојао древни затвор под називом Мамертин, који је према традицији, з изграђен око 640-616 п.н.е, од стране Ancus Marcius. Састојао се од две просторије које су се налазиле једна изнад друге. Доња просторија, иначе позната под називом Tullianum, је била намењена присталицама Картагине који су у њој држани до погубљена. Према легенди и Свети Петар је био заточеник овог затвора. Назив доње просторије потиче од латинске речи tullius што значи водоводна цев. То нам сугерише да је Tullianum био у облику цистерне. Над њом се налазила друга просторија која је имала веома узане отворе за ваздух и дневну светлост. На врху је постојао отвор кроз који су осуђеници били убацивани унутар просторије. Постојале су две врсте затварања, и то у облику затвора у оковима и затвора.

Закон XII таблица, донет 451-450. год.п.н.е., садржао је одредбе како приватног тако и јавног права. Одредбе о грађанском судском поступку су знатно бројније тачније прве три таблице односе се на грађански судски поступак, док су одредбе о кривичном праву и извршењу казни садржане релативно мало. Законом XII таблица предвиђен је кућни затвор онеме који је осуђен у парници или који је признао дуг. Уколико осуђеника нико не узме у заштиту или не изврши пресуду, нека га тужитељ поведе са собом. Може да га веже конопцем или да га стави у окове од 15 фунти, не лакшим, а може и тежим. Ова

Појава и развој казне лишења слободе

одредба у погледу минималне тежине окова у Закону XII таблица ствара дилему историчарима. Због тога већина сматра да је реч о грешци која се јавила приликом израде закона.

У складу са схватањем римског правника Улпијана да затвори не треба да се користе за кажњавање већ за притварање можемо закључити да је у то време, било и случајева затварања преступника ради њиховог кажњавања. У Риму су се развили поједини облици затварања. Телесне казне које су до тада доминирале бивају замењене неким видовима лишења слободе као што су релегације и депортације. Постојали су тзв. *postrurni* који нису били судски магистрати, али су могли да наложе да се потенцијални извршилац кривичног дела пошаље у превентивни притвор. У неким списима се помиње и доживотна робија, уз принудни рад на јавним пословима. До доживотне робије је долазило због тога што су осуђеници на смртну казну остављани у животу из политичких разлога, на тај начин што им је извршење казне одлагано у недоглед.

Затварање је било временски ограничено или доживотно. Надзор над стањем у затворима је било у надлежности *triumviri capitales*. У провинцијама које су биле под војном управом надзор над стањем у затворима је било у надлежности административне управе. Да затвор у античком добу није представљао казну говори и одсуство било каквог одвајања оптуженика.

Први велики прогони хришћана догодили су се средином првог века пре нове ере. Јављање нове религије било је пропраћено затварањем хришћана. Међутим, црквени великодостојници су почели са "откупом" затвореника. Након доношења Миланског едикта 313. год. од стране Константина Великог, хришћанство је постало равноправно са осталим религијама. Самим тим, престали су прогони хришћана. "Божје куће" су постале место азила оним дужницима чији су повериоци злоупотребили своје право.

У историји Рима су доношени едикти којима су ослобађане одређене категорије. Ово се није односило на рецидивисте, на оне који су ухапшени због тровања, светогрђа, пљачке, издаје, кривотворења и убиства. Значај цркве у ондашњем друштву се види и у

могућности црквених великодостојника да замоле судију да да опрост осуђеним затвореницима.

4.2. Средњовековно доба

Као и у старом веку тако и у средњем веку сврха затварања огледала се у ограничењу слободe у току кривичног поступка, задржавању нетачног дужника и спречавању неког лица да учини кривично дело. Идеји испаштања придодата је и идеја застрашивања околине. Наставља се са применом античког начина затварања које је служило као превентивна мера за задржавање нетачних дужника, душевно болесних лица и оптуженика до доношења и извршења пресуде. Међутим, постоје докази да је затварање постојало као казна лишења слободe. Она је била предвиђена Статутом у Вестминстеру 1275. године, као казна затвора у периоду од две године за злочин силовања. Казна затвора у доживотном трајању била је предвиђена у Данској 1294. године за убиство.

Средњи век био је обележен огромним утицајем цркве, који се манифестовао и код затварања оптуженика, нарочито од времена владавине Константина Великог. Одлуком Орлеанског синода из 549. године ђакони су добили задужење да недељом обилазе затворенике. Црквени великодостојници су имали могућност да обилазе затворенике, надзиру рад и понашање судија, разговарају са затвореницима о њиховим жељама и да евентуално обавесте власт о пропустима које су приметили. Средњи век карактерише и постојање црквених затвора у којима су били заточени верници у ограниченим или неограниченом трајању. Црква је тежила да се верници покају и измене своје ставове. О односу цркве према затвореницима сведочи податак да су затвореници често били оковани и држани само на хлебу и води. Црква је имала првенство кажњавања свештенства, без обзира на врсту кривичних дела.

Привилегован однос између цркве и државе промењен је током XVI века. На тај начин држава је преузела првенство кажњавања свештенства за кривична дела која нису била религијског карактера. Црква је задржала првенство кажњавања световних лица за кривична дела религијског карактера. Уведен је инквизиторски поступак, потпуно нови

поступак, за случајеве јереси. Уведен је као средство борбе цркве против отпадника од вере свих врста (јеретика, вештица и слично). Постепено је овај поступак уведен и у световно право, где је преовладавао све до Француске буржоаске револуције 1789. године када је уведен потпуно нови кривични поступак, познат под називом савремени (мешовити) кривични поступак. Најтежу меру коју су инквизитори могли да досуде је затварање осуђеника. Међутим, то затварање висе се сматрало мером којом ће се спречити јеретици да својим ставовима утичу на друге. Стари и нејаки су могли да бораве у ходнику док су остали били затварани у ћелијама. Према затвореницима су се примењивали блажи или суровији облици поступања. Они који су били под суровијим облицима поступања били су оковани на ногама, а некад чак везивани и за зидове ћелије. Сви затвореници су били држани на хлебу и води. Није постојала никаква брига о њиховом здрављу.

Затварање у овом периоду можемо поделити у три групе.

1. Превентивно затварање је било процесно-правне природе и служило је чувању окривљеног/оптуженог до коначне пресуде.
2. Дужничко затварање имало је за циљ да лице које није могло да плати на време пресуђену глобу, новчану казну или доспео дуг натера да то учини. Овакво затварање је могло да траје у недоглед односно до тренутка када би доспелу новчану обавезу дужник или неки његов рођак био у стању да исплати. Уколико ни дужник ни његов рођак није био у стању да намири новчану обавезу, дужник је могао да тражи опрост од бискупа. Дужник је персонални затвор издржавао одвојен од других осуђеника. Оно по чему се ово затварање разликовало од осталих је то што се оно спроводило на захтев и на трошак повериоца.
3. Профилактичко затварање је такво затварање које је представљало превентивну меру против оних лица, тј. скитница, нерадника и просјака који су реметили јавни ред и мир.

На иницијативу протестанских свештеника Ридлија и Левера 1555. године у Брајдвелу, покрај Лондона, оформљен је завод чији је циљ био да онемогући вршење кривичних дела, да присили затворенике на рад и да покуша да се затворена лица преваспитају у корисне чланове друштва. Обавеза да се овакви заводи оснују широм

Енглеске одређена је законом који је донет 1576. године. Од 1609. године биле су предвиђене и новчане казне за оне грофовије које нису испоштовале дате законске одредбе. Оно што је довело до оформљења Брајдвела је развој текстилне индустрије, што је условило одузимање земље од сељака и претварање у пашњаке. То је довело да велики број сељака лута улицама у потрази за сопственом егзистенцијом. Они су тако постали предодређени за бављење просјачењем и проституцијом, што је повећало и ремећење јавног реда и мира, као и број извршених кривичних дела. Решење за овај проблем је постао Брајдвел. Временом тамо су упућивани и криминалци, тако да се Брајдвел сматра најстаријим затвором савременог типа. У почетку у њима није било никаквог реда. Различите категорије затвореника су били смештени заједно. Долазило је до бројних нереда у овим затворима због одсуства класификације, али и одсуства било каквог заједничког рада. То је довело да се одвајају лица способна за рад која су желела да раде, од оних који су били способни да раде, а нису желели да раде. Прва група затвореника је била смештена у тзв. радне куће, а друга група у поправне домове. Врло брзо долази и до интерне класификације.

Током XVII и XVIII века било је оформљено још доста сличних завода. У Амстердаму је 1595. године оформљен је затвор за скитнице и криминалце. Касније су затвореници били одвојени у посебне делове за скитнице, развратне жене, лопове и занемарену децу.

Средња Европа је убрзо била преплављена оваквим затворима. Довољно је споменути Бремен - 1609, Либек - 1613, Хамбург - 1622, Беч - 1670. Италија је је почетком XVII века прихватила овај начин затварања. У Италији је био прихваћен принцип да је циљ кажњавања поправљање.

Затвори настали у овом периоду одликовали су се нехигијеном, суровошћу и окрутношћу како затвореника тако и затворских службеника. То се манифестовало у пљачкању затвореника и изнамљивању затвореника приватним лицима која су их до смрти експлотисала. Затвори су били легло порока и разврата. Од заразних болести умирало је на стотине затвореника. Понекад се дешавало да се епидемија прошири и на слободно становништво. Ове епидемије су биле познате под називом црни судски дани. Овакво

стање је потрајало до Француске буржоаске револуције 1789. године, када су створени услови за појаву казне лишења слободе.¹⁶

4.3. Облици кажњавања у новом веку

Такозвани нови век, период којим се означава време с краја XVII века и почетком XVIII века, и поред свих залагања није брзо доживео реформе у казненом законодавству. Ипак, у том периоду долази до увођења извесних новина као што је казна лишења слободе која представља законску меру из XVIII века која је уведена под снажним притиском и критиком драконских облика казни и окрутности средњовековних система. До краја XVIII века казнени систем почива на телесним и смртним казнама, затворима који су пратили нехигијенски и лоши услови.

Корените промене долазе са француском буржоаском револуцијом 1789. године која је уздрмала тадашње друштво из темеља и довела до значајних промена у систему друштвених вредности. Међу тим вредностима слобода заузима посебно место. Са идејама француске револуције, пружа се реална основа за корените промене кривичног законодавства, чему снажан утицај дају класична школа, италијански позитивисти и посебно социолошка школа.

Значајан допринос реформи кривичног права дали су и филозофи XVII и XVIII века. Тако је италијански правник Чезаре Бекарија, представник класичне школе је у свом делу „О злочинима и казнама“ изложио критици целокупно феудално кривично законодавство, арбитрарност, самовољу судија и систем казни., сматрајући да циљ казне треба да буде превенција, а не одмазда. Бекарија се залагао за казну лишења слободе са принудним радом уместо сурових телесних казни, као и за укидање смртне казне указујући да до сада није учинила људе бољима и да се убиство не решава убиством.

¹⁶ Димовски Д., Појава и развој лишења слободе, Универзитет у Нишу, Правни факултет

Утицај класичне школе доминира током 18. века и скоро читав 19. век који представља прекретницу у хуманизацији казни, укидања телесних казни и сужавањем инкриминација за које је предвиђена смртна казна, као и начином њеног извршења, те увођење казне лишења слободe, чиме је у казнени систем уведена законска индивидуализација.

Позитивна школа је прва указала на слабости формалне стране класичне оријентације, указујући да се, поред законске индивидуализације мора имати у виду и личност делинквента. Уместо објективног, позитивна школа уводи субјективни приступ, уместо репресије, у санкцијама уводи мере превенције. Под утицајем италијанских позитивиста у кривични систем мере безбедности уведене су крајем 19. века.¹⁷

Развој казне лишења слободe се може пратити кроз два периода: казна лишења слободe у законодавству XIX века и казна лишења слободe у законодавству XX века.

4.4. Казна лишења слободe у XIX веку и XX веку

Овај период карактерише велики број различитих облика казне лишења слободe. У том периоду кажњива дела су се делила на кривична дела, преступе и иступе. У француском Code Penal из 1791. године и Code Napoleon из 1810. године прописане су робија, заточење, депортација, релегација, присилан рад, поправни затвор и полицијски затвор. Аустријски Кривични закон предвиђао је казну строгог и обичног затвора, док је Баварски закон, донесен десет година касније, предвиђао доживотно лишење слободe, затвор и присилан рад. Белгијски Кривични законик из 1865. године предвиђао је казну присилног рада, заточење, робију, затвор и полицијски затвор. Немачка је у свом Кривичном закону из 1871. године предвиђала казну присилног рада, заточење, строги и обични затвор. За разлику од континенталних држава, Енглеска није имала кодификовано законодавство, али и она је познавала робију, присилан рад, строги и обичан затвор.

Све казне лишења слободe у овом периоду може се класификовати на следеће облике:

¹⁷Бошковић М., Радоман М., Пенологија, Нови Сад, 2002. године, стр. 38-44

Појава и развој казне лишења слободе

1. Робија је представљала најтежи облик казне лишења слободе, која је први пут уведена Наполеоновим кодексом. Најчешће се изрицала у доживотном трајању, мада су постојали и случајеви њеног изрицања у одређеном периоду. На почетку примене било је обавезно ношење окова. Она је повлачила за собом и прислини рад и губитак појединих права као што су грађанска часна права, политичка права, затим губитак јавних звања, државне службе и академске титуле. Да би се спречило бекство осуђеника, они су били оковани тешким оковима. Да би се онемогућило бекство ноћу осуђеницима, који су лежали један до другог, повлачила се челична жица кроз окове и закључавала на једном крају, док је други крај био зазидан.

2. Заточење временска казна, која се разликовала од робије у непостојању правних последица, као и непостојању принудног рада. Даље, осуђеници нису били оковани, нити су након издржане казне губили грађанска права.

3. Затвор је казна лишења слободе са доживотним или ограниченим трајањем. Казна затвора јавља се као: затвор, строги затвор и кућни затвор.

4. Депортација представља посебан облик казне лишења слободе под одређеним условима. Раније се јављала као вид елиминаторне казне, која се изрицала уместо смртне казне. Карактерише је веома дуго или доживотно трајање. До извршења ове казне долазило је преиначењем смртне казне у казну депортације, ради коришћења депортованих лица као јефтине радне снаге.¹⁸

5. Слично као депортација, релегација представљала је посебан облик лишења слободе која се изрицала у дугом или доживотном трајању.

Сви ови облици казне лишења слободе представљају велику прекретницу у напуштању нехуманих облика реакције друштва на криминалитет. Главни проблем казне лишења слободе ХИХ века је установа у којима се казна издржавала односно непостојање

¹⁸Милутиновић, М., Пенологија, Савремена администрација, Београд, 1988. година, страна 17.

основних хигијенских и других услова. Режим у затворима је био крајње окрутан због владавине ретрибутивне теорије о циљу казне.

До великих промена долази током XX века увођењем принципа поправљања осуђеника као циља казне лишења слободе. Промене у законодавству су се одигравале у два правца: хуманизација казненог система и континуирано увођење мера преваспитног третмана. Усвајање ових нових идеја наилазило је на жесток отпор традиције. У неким земљама дошло је до унификације казне лишења слободе.

Према критеријумима степена остварења унификације разликују се земље са неколико облика казне лишења слободе- обична робија, заточење, строги затвор и затвор (Бразил, Краљевина Југославија од 1929. године, Шпанија од 1944. године), земље које су предвиђале обичан и строги затвор (Аргентина 1921. година, Данска 1930. година, ФНРЈ 1959. година) и земље само са једним обликом казне лишења слободе- затвор (Пољска 1944. година, Чехословачка 1950. година, Бугарска 1951. година, СФРЈ, СРЈ, СЦГ, Србија).

Поред овог тренда у погледу казне лишења слободе XX век је карактеристичан по проширењу круга кривичних санкција. Ово се доводило у везу са потребом индивидуализације санкције према личности осуђеника и према извршеном кривичном делу.

5. Класични пенитенцијарни системи

Представници класичне школе сматрали су да је казна затвора основна казна у спровођењу специјалне и генералне превенције криминалитета. Према називу класичне школе у пенолошкој литератури, пенитенцијарни системи означавају се класични системи, од XVIII века па до појаве нових школа у науци кривичног права у XX веку.

Постоји неколико класичних пенитенцијарних система:

- Систем заједничког затвора
- Систем ћелијског затвора (филаделфијски или обурнски)

- Систем прогресивног или мешовитог затвора (енглески прогресивни, ирски прогресивни, Маконокијев бодовни систем и класификациони систем)

5.1. Систем заједничког затвора

Стари и средњи век одликује систем заједничког затварања, који се примењивао увек када је требало издвојити деликвента да би се спречило његово бекство док чека суђење или извршење смртне или телесне казне. Овај систем примењивао се као превентивна мера за оптужена лица, за нетачне дужнике и за скитнице, пијанице и нераднике. Оснивањем Брајдвела у Лондону 1557. године и амстардемског поправилишта 1589. године долази до градње затвора, чија је сврха била радна рехабилитација. У Сједињеним Америчким Државама, затворски систем настао је оснивањем институције Њугејт и затвора Велнат.

Овај систем био је доминирајући начин извршења казне затвора све до почетка XIX века када је дошло до промене под утицајем реформаторских снага. Осуђеници су затварани у заједничке просторије без икакве квалификације, где су боравили у нехуманим условима. Сам систем почива на идеји строге изолације осуђеника из друштва. Без претходне класификације, дошло је до мешања различитих категорија осуђеника, као што су случајни, лакши и окорели вишеструки криминалци, или социјално неадаптирана лица, као што су пијанице, скитнице и проститутке. Поред недостатака, као предност се наводи економичност и сама сврха кажњавања у том времену. Осуђеници су били изложени духовном и физичком пропадању чиме се тежило постизању циља кажњавања, односно требало је да казна застраши и одврати остале да не врше злочине.¹⁹

До реформе тадашњих затвора долази крајем XVIII и почетком XIX века, под утицајем идеја Џона Хауарда, прихваћених од Мирабоа, Бентама и Франклина, чија се сврха огледала у намени затвора, да треба да представља место за поправљање.

¹⁹ Костанџиновић-Вилић С., Костић М., Пенологија, Ниш 2011, стр. 138

5.2. Ћелијски системи

Ради спречавања ширења такозване криминалне заразе, решење проблема претходног система пронађено је у оснивању новог ћелијског система, у коме је постојала апсолутна физичка изолација осуђеника током издржавања казне, како би помоћу усмањеничког живота доживели морални препород и кајање. Међутим, ћелијско осамљивање деловало је негативно на осуђеника и доводило до угрожавања његовог психичког и физичког здравља, што су показала бројна самоубиства и душевна обољења.

О ефекту самица се расправљало још од средине деветнаестог века, када су Американци и Европљани почели да доводе у питање онда широку примену самица код осуђених преступника. Бројна и импресивна литература, сада углавном заборављена, која обухвата више од пола века документовала је значајну штету нанешену затвореницима. У скоријој историји, развој затвора са максималним обезбеђењем у Сједињеним Државама као и примедбе бораца за људских права на притвор у Скандинавији оживео је интересовање за ову тему као и контроверзе око резултата истраживања. Тежина доказа данашњице слаже се са налазима ранијих истраживања: да ли и како изолација штете људима зависи од дужине и околности и условљено је и индивидуалним карактеристикама затвореника; али за многе затворенике су нежељени ефекти значајни.²⁰ Ради уклањања недостатака дошло је до низа унапређења у ћелијским системима, при чему су настали пенсилванијски и обурнски систем.

5.3. Пенсилванијски систем

Као реакција на систем заједничког затварања у Филаделфији, у улици Велнат, први пут 1790. године појављује се пенсилванијски систем који се још назива и филаделфијски. Овај систем се огледа у издржавању казне осуђеника у одвојеним ћелијама

²⁰ <http://www.jstor.org/stable/10.1086/500626>, Published by: The University of Chicago Press, Article DOI:10.1086/500626, Peter Scharff Smith, The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature)

или самицама. Као и код претходног система, осуђеници су били у обавези да читају књиге религиозног садржаја, али су за разлику од претходног радили од 8-10 сати дневно и били плаћени за то. У вечерњим сатима осуђеници су могли да разговарају међусобно у заједничким просторијама.

Пенсилванијски систем наишао је на различит пријем у свету. Многи европски кругови су га прихватили па је дошло до отварања казниона са ћелијама у европским земљама, укључујући Француску, Енглеску, Немачку, Холандију, Белгију, Португал, Норвешку, Шведску и Данску. Изнова је доказивано да стручњаци који подржавају самице нису у праву. Када је затвор Millbank у Енглеској увео нова правила 1830. године како би се спречила комуникација између затвореника и спроводио систем самица, "случајеви лудила почели су да се појављују" и до 1841. године раздвајања и изолација морали су да буду ограничени на прва три месеца сваке казне.²¹

Надзорници у Millbank затвору жалили су се у извештају из 1841. године "да је забележено необично повећање ментално оболелих затвореника", након чега је донет предлог да се оболели заробљеници ставе заједно како би "имали привилегију разговора".²² Другим речима, изолација је окарактерисана као узрок менталне болести. Према новим прописима из 1841. године, затвореницима је након почетна три месеца издржавања казне дозвољено да разговарају са два или више других затвореника током периода вежбања.²³ Економска неисплативост, пренасељеност затвора повећањем броја осуђеника, као и непродуктивност управо због све већег броја, довели су до гашења овог затвора, који је свакако оставио траг и сматра се местом где је рођен затворски систем.

Пропаст затвора у улици Велнат, довео је до понављања ранијих предлога за враћање телесних казни. Након чега се тежило измени закона да се забрани рад, јер се сматрало да рад може довести до ометања осуђеника у покајању. Из тог разлога, сматрало

²¹ Henriques, U. R. Q. 1972. "The Rise and Decline of the Separate System of Prison Discipline." *Past and Present* (54):61–93.

²² Laurie, Peter. 1846. "Killing No Murder;" or, The Effects of Separate Confinement on the Bodily and Mental Condition of Prisoners in the Government Prisons and Other Gaols in Great Britain and America. London: John Murray.

²³ Toch 2003. "The Contemporary Relevance of Early Experiments with Supermax Reform." *Prison Journal* 83:221–28.

се да затвор треба да буде место где је осуђеник психички и физички излован, међутим овакав приступ довео је до негативних последица, будући да се осуђеници нису поправили, а уз то последице су биле бројна самоубиства и душевна оболелост.

До оснивања Западног казног завода у Питсбургу дошло је 1818. године, који је убрзо затворен, јер није обезбеђивао услове за затворенички рад и 1829. године Источног завода у предграђу Филадельфије. Након тога, закон је опет промењен, тако да је предвиђено усамљавање затвореника који би радили у својим ћелијама. Па је, основан 1829. године нови завод Чери хил (Cherry Hill) који је представљао озбиљан покушај за изградњу пенсилванијског система осамљивања са радом у сопственим ћелијама. У том смислу, архитекте су пројектовале затвор са седам крила, од којих је свако било повезано са централним седиштем пролазима. Такође, свака ћелија је имала засебно двориште за телесне вежбе. О тежњи да се спроведе апсолутна изолација говори чињеница да затвореници нису смели чак ни да гледају један у другог када су ишли у капелу. Очигледно је да се овде тежило да се оствари апсолутна физичка и психичка изолација која би довела до моралног продуховљења и покајања, док је рад требало да спречи беспосличење. Међутим, и поред предности ћелијског система које се огледале у спречавању ширења криминалне инфекције између затвореника, спречавању побуне и лакшег преваспитавања, изолација је доводила до деморализације, психичког пропадања, а увођење рада после 1829. године није био друштвено користан.

Обурнском систему у Њујорку претходио је режим који је ступио на снагу 1821. Према њему, затвореници су морали бити потпуно изоловани, без посла током дана. Након осамнаест месеци овај систем је произвео "резултат тако страшан" да је гувернер Њујорка зауставио експеримент после посете, а 26 "преживелих" затвореника је одмах ослобођено. Као резултат, затвореници су могли да раде заједно током дана и Обурнски систем је постао стварност. Убрзо је постало очигледно да су проблеми менталног здравља који настају у затворима Пенсилванијског модела, где се изолација спроводила знатно строже. Током првих година у затвору Cherry Hill у Филадельфији, тамошњи лекар негирао је постојање било каквих озбиљних здравствених проблема, али су се касније у извештајима

из 1830. почели да помињу ментални поремећаји, халуцинације затвореника, "деменција," и "мономанија."²⁴

Разлози за бројне случајеве менталних болести су спорни. Они који су бранили Пенсилаванијски систем тврдили су да боравак у самици не изазива проблеме само по себи. У једном извештају из 1846. године је закључено да је несразмерно велики број случајева менталних болести у Cherry Hill затвору у Филаделфији проузрокован високим бројем појединаца "мелеза", који очигледно нису подносили притвор подједнако добро као "људи чисте Саконске крви". Сматрало се да треба посебно напоменути да ови "мелези" су били наводно "веома назадни" и зависни од оних сексуалних престапа који посебно воде до церебралних поремећаја.²⁵

5.4. Систем ћутања или обурнски систем

Комбинацијом ћелијског система са режимом ћутања дошло се до оснивања обурнског система, којим је напуштена апсолутна изолација која је за собом повлачила штетне последице усамљеничког живота. Назив је добио по казниони у Обурну, у држави Њујорк, 1819. године.

Осуђеници су ноћу боравили у ћелијама, док су дан проводили на заједничком раду, али уз обавезно ћутање. Заједничким радом, који је имао рехабилитациони карактер, ублажен је претходни систем и осуђенику на неки начин приближен живот у заједници. Предност се још огледала и у уведеном професионалном образовању. Међутим, недостаци овог система огледали су се у томе што је био пропраћен физичком тортуром и строгим правилима. Иако су осуђеници били заједно, било је забрањено да међусобно комуницирају и погледају један другог. У току јела осуђеници су седели окренути

24 Hess, Albert G. 1972. "Foreword." In Reports of the Prison Discipline Society of Boston: The Twenty-nine Annual Reports of the Board of Managers 1826–1854 with a Memoir of Louis Dwight. Montclair, NJ: Patterson Smith. (Originally published 1855. Boston: T. R. Marvin.)

25 Howe, Samuel Gridley. 1846. An Essay on Separate and Congregate Systems of Prison Discipline; Being a Report Made to the Boston Prison Discipline Society. Boston: Ticknor.

леђима, када су устајали поглед је морао да им буде оборен, а руке склопљене како би се комуникација свела на најмању могућу меру. Током шетње, поглед је такође био оборен, док су током религиозних обреда седели у одвојеним клупама. Ова правила била су веома строга и свако кршење повлачило је сурове казне, најчешће батинање. Принцип „рад, тишина, кајање“ стриктно се извршавао, без обзира на последице по затвореника. Сваки прекршај био је строго кажњаван, јер је задатак био исти: да се онемогући негативан утицај затвореника као и познанство са другим затвореницима, како се не би по издржаној казни удруживали ради чињена нових преступа.²⁶

Иако је ћелијски уведен са циљем да уклони негативне последице изолације предвиђене пенсилванијским системом, ћелијски је, може се рећи само делимично успео у томе, будући да је увођењем обавезног ћутања била елиминисана свака вербална комуникација што је супротно социјалним и психичким потребама човека, а сваки покушај кажњаван сурово телесним казнама, које нису постојале у пенсилванијском систему и које се сматрају коракот уназад.

5.5. Прогресивни затворски систем

Као одговор на недостатке дотадашњих система, настао је прогресивни затворски систем, који представља комбинацију заједничког, ћелијског и пенсилванијског система. Наиме, до увођења новог система долази крајем XIX века, који уводи награђивање и друге привилегије које зависе од рада и доброг владања затвореника, односно, залагањем затвореник оставарује прогрес у свом положају. Суштина овог система огледа се да судбина осуђеника зависи њега. Осуђеници се најпре подвргавају напорном раду и строгој дисциплини, затим осуђено лице постепено напредује и остварује право на награду. У коначној фази извршења казне затвора, осуђеник стиче право на условни отпуст. Осуђеници се постепено приближавају слободи, врши се надзор над њима након пуштања на слободу. У случају извршења новог кривичног дела врши се опозив условног отпуста.

²⁶ Мацаревић Н., Надаревић Д. „Пенолошка андрагогија“, Бања Лука 2014. године, стр. 23

Прогресивни систем, најпре се јавио у Енглеској, и унутар овог система постоје четири подваријанте, односно:

- Варијанта енглеског прогресивног система са три стадијума;
- Варијанта прогресивног система са четири стадијума;
- Варијанта бодовног прогресивног система или Маконокијев бодовни систем;
- Варијанта класификационог система;

5.6. Прогресивни (енглески систем)

Енглески прогресиван систем, уведен је 1853. године, огледао се у томе да осуђеници пролазе кроз три стадијум: 1) стадијум ћелијског затвора, 2) стадијум заједничког затвора и 3) стадијум условног отпуста. Дужина трајања стадијума зависи од врсте и дужине казне, као и доброг владања, а одређује се законом или по одлуци саветодавног већа казненог завода.

У првом стадијуму примењивали су се принципи пенсилванијског система, осамљивање затвореника у ћелијама, са ограниченом исхраном, са радом и једночасовним дневним учењем. Иако је први стадијум представљао изолацију од осталих осуђеника и спољног света, могло је да се већ у том стадијуму напредује добрим понашањем затвореника и остваре бољи услови у погледу исхране, рада или образованог система.

Други стадијум представљао је систем заједничког затвора, односно осуђеник је дан проводио у заједничкој просторији са осталим осуђеницима, док је ноћу изолован у ћелији. Осуђеници су радили на утврђењима, где су разврставани у различите категорије према владању, успеху, учењу и продуктивности у раду.

Трећу фазу су издржавали у мањим затворима – до 100 лица, где су радили у присуству ненаоружаних стражара, под радним условима као и на слободи. Она је представљала највећу погодност коју може да добије осуђеник, односно условни отпуст који се састојао у слободи уз вршне надзора власти. До ове фазе долазило је уколико се

осуђеник добро понашао и посебно залагао на раду, при чему је имао могућност да издржава казну на условном отпусту.²⁷

За разлику од обурнског и пенсилванијског система, ова новина представљала је позитиван помак у погледу социјализације осуђеника, будући да је на тај начин осуђенику приближен живот у заједници и дата могућност да се на исти привикава након издржане казне, уколико у међувремену не изврши ново кривично дело, јер би у том случају дошло до опозива условног отпуста.

Овај систем наишао је на критике појединих аутора. Један од критичара оправдано је истицао да само поправљање осуђеника, веома често је резултат његовог личног интереса да пређе повољнији режим и добије повластице него истинско поправљање осуђеника поштовање правилника казног завода.

5.7. Маконокијев бодовни систем

Појава овог система везује се за аустралијско острво Норфолк, где је основан затвор 1840. године којим је управљао поморски капетан Александар Маконоки који уводи нови начин извршења казне.

Пре него што је дошао на место управника затвора, у њему је владала строга дисциплина пропраћена суровим телесним кажњавањем попут бичевања. У намери да измени такво стање, уводи нови начин кажњавања у коме се казна мери бодовима, а осуђеник, добрим владањем, залагањем на раду и пожртвованошћу прикупљао је бодове. Прописани број бодова давао је одређене привилегије, од који су биле највеће, релативно слободно кретање по острву и условни отпуст. Сваком осуђенику обезбеђен је мали врт који може да обрађује и слободно користи плодове. У делу „Secondary Punishment, the Mark System“, које је објавио 1848. године, сумира своја искуства и које заснива на тези да

²⁷ Милутиновић М., Пенологија, Београд, 1988. године, стр.26

је затвореника, независно да ли је повратник могуће контролисати и дисциплиновати обећањем награде.²⁸

Маконокијев систем представљао је прогресивни систем иако није садржао ћелијски систем као први стадијум. Казна осуђеника била је подељена на три стадијума.

Први казни стадијум одликовала је строга дисциплина, где су осуђеници радили. По завршетку могли су да се удрже у групе од по шест до седам особа, које су сами бирали. Након тога, следила је друга фаза у којој су осуђеници имали заједнички фонд бодова, од којих се бодови одбијају за храну и казну, чиме је желео да постојањем групне одговорности, усади затвореницима друштвена и алтруистична осећања. После другог казног стадијума, у трећем су расформиране групе, и свако од осуђеника добијао је колибу са баштом и простором за гајење домаћих животиња, чиме је веровао да се давањем права и власништва, научити осуђеника да поштује права и имовину других.

Целокупни систем почивао је на идеји да осуђеник радом одређене количине и пожртвованошћу може себи вратити слободу. Воља за радом која је у почетку мотивисана жељом за слободом, временом би требало да постане лично својство осуђеника, чиме је био осигуран његов успех на слободи. Овај систем требало је да оспособи осуђеника за живот у заједници, и да из установе изађе као бољи човек.

Међутим, Маконоки није успео да спроведе свој систем до краја, будући да је био отпуштен. Након његовог управљања долази као нови управник мајор Чајлдс који претвара Норфолк у сурово место преплављено бруталношћу какво је и раније било.

5.8. Ирски прогресивни систем (Крофтонов систем)

Ирски прогресивни систем основан је захваљујући енглеском капетану Волтеру Крофтону. Заснован је на принципима Маконокија и сличан енглеском прогресивном систему, с тим што је проширен за још једну фазу односно фазу слободнијег режима у

²⁸ Игњатовић Ђ., Криминологија, Правни факултет, Београд 2008, стр. 222-224.

заводу која се огледа у смештају осуђеника у одељење за слободњаке, чиме су отклоњени недостаци замерани енглеском прогресивном систему.

Крофтон је кренуо са идејом да развије систем који би могао ујединити казну и реформацију. Као и у бодовном систему, затвореници су морали да заврше три фазе да би остварили право на смањење казне и/или ослобађање под надзором. Ирски систем, како је касније назван, чиниле су иницијална казна и две фазе растућих реформативних подстицаја.

Током прве фазе или фазе кажњавања, мушкарци су држани у самици у затвору Маунтцој у Даблину, који је изграђен 1850. године и за који се планирало да буде модел ћелијског затвора. Под Крофтоновим системом, мушкарци су смештени у одвојеним ћелијама и стављени на рестриктивну дијету. Осам или девет месеци су били у спартанским условима. Жене, као "осетљивије" држане су четири месеца на истом режиму. Циљеви овог дела процеса били су контрола и подчињавање, "заstraшујућа" свест о последицама криминала, а након присилне пасивност, жеља за продуктивним радом.

Током овог периода казне, Крофтон је тврдио, неизбежно непријатељство које казнене мере и понижавајући поступци буде код затвореника могло би бити спречено стратегијом која подржава наду за слободом. Сходно томе, сваки осуђеник је обавештен да успешан завршетак каснијих фаза зависи од њихове самоконтроле, да су они "господари своје судбине", којима је потребан активан кооперативни однос са "онима изнад њих." Крофтон је захтевао да особље одржи позитиван, фер, и узоран однос са затвореницима да би ојачали легитимитет своје владавине. Секуларно и верско образовање је кључно за реформу. Крофтон је обезбедио помоћ Националног одбора за образовање у виду обезбеђивања лиценцираних наставника, а обезбедио је и католичке и протестантске намеснике. Запажања и препоруке наставника и намесника, иако понекад спорно и цензурисано, укључивана су у годишње извештаје.

По успешном завршетку њихове прве фазе, мушки осуђеници су били пребачени у јавне радне затворе, док су жене остајале Mountjoу затвору, радећи у заједничкој просторији за шивење. "Милосрдне католичке и протестантске даме" редовно су

посећивале жене, а направљен је и вртић за децу. За жене као и за мушкарце који су улазили у другу фазу, био је систем класификације у четири нивоа. Зарада одређеног броја "бодова" на сваком нивоу, а на основу "воље да се постигне" у дисциплини, школи и радиности, доносила је растуће награде и привилегије као и препознатљиву значку. Лоше понашање могло је довести до губитка бодова, ограничене исхране, и за мушкарце, повратак у Маунтцој затвор. Месечни списак који се педантно водио за сваког осуђеника, и данас може да се види у Ирској националној архиви.

Након достизања напредног нивоа друге фазе, у трећој фази осуђеника, са изузетком политичких затвореника, би се преселили из обичних затвора у онај добро познати "средишњи затвор". Описи тог затвора наглашавају да циљ није само да се тестира усвојена самоконтрола и добро понашање осуђеника већ да се кроз предавања и расподелу послова повећа њихова шанса за запослењем после отпуштања и смање страхови јавности од њиховог видљивог присуства у заједници. У својој средњој затворској фази, жене осуђеници су смештане у две куће, тзв. "уточишта". Након интеграције све три фазе ирског система, 1857. године издаване су "карте одсуства" пружајући коначни подстицај за смањење казне и ослобађање уз надзор. Уз добро организовану и централно контролисану подршку полиције развијене за Ирску под британском управом, сваки отпуштени осуђеник се регистровао одмах и јављао месечно локалној полицији. Свака неправилност или нови злочин враћао би осуђеника у затвор, штитећи ирско коришћење карте одсуства од јавних протеста у Енглеској. Развој ирског система наишао је на отпор не само код затвореника, већ и код чланова Крофтоновг особља који нису оправдавали строгу дисциплину, честе инспекције и ниске зараде, а и Енглеске колеге су протестовале.

Неки су сматрали да је запосленост та која је у депопулизованој Ирској потпомогла успешну интеграцију осуђеника, а не систем затворске дисциплине и упозорили на опасност по слободу у полицијском надзору. Ратови памфлетима су се водили између заговорника и противника ирског система. Током осам година које су предходиле Крофтоновом пензионисању 1862. године, Ирски систем постао је радни модел покрета реформи затворских система.

У контексту савремене казнене теорије, циљеви Ирског система да се кроз индивидуализован надзор произведу "измењена и реформисана бића" може се сматрати као модел за анализу дисциплинске моћи. Иако Крофтонов систем никада није развијен у целости изван Ирске, па чак и ту је примењиван релативно кратак период, растућа централизација поправне администрације, употреба класификације, облици модификације понашања, образовних програма, и условни отпусти осуђеника постале су саставне компоненте васпитно-поправне политике и праксе.²⁹

5.9. Класификациони (женевски систем)

Назив женевски, добио је по томе што је први пут спроведен у казненом заводу у Женеви у XIX веку. Био је примењиван као експеримент у неколико казних завода, примењујући принцип прогресивног, ирског или маконокијевог система.

Осуђеници су издржавали казне у одређеним групама, при чему се класификација вршила према различитим критеријума као што су пол, старост, врста и дужина казне, природа дела и побуде учиниоца, ранија осуђиваност, радне способности, мотиви извршења кривичног дела, степен образовања, способност за рад.

Издржавање казне најпре започиње у ћелијама, осамљивањем, затим осуђеник прелази у заједнички затвор, у групу, при чему се класификацијом настојало спречити ширење криминалне заразе као и олакша преваспитни рад у групама затвореника.

Иако је идеја класификације значајно утицала на савремене методе класификације, овај систем није прихваћен. Недостатак се огледао у томе да су најпре били заступљени објективни критеријуми, да би се затим окренули субјективним критеријума, тако да се

²⁹ Heffernan, Esther. "Irish (Or Crofton) System." *Encyclopedia of Prisons & Correctional Facilities*. Ed. Thousand Oaks, CA: SAGE, 2004. 483-86. SAGE Reference Online. Web. 1 Aug. 2012. (<http://www.sagepub.com/hanserintro/study/materials/reference/ref17.2.pdf>)

могло догодити на неки осуђеник ниских моралних особина, завара и пређе у повољнији режим, коме по својим субјективним својствима не припада.³⁰

6. Сврха и принципи извршења казне затвора

6.1. Међународни стандарди у извршењу кривичних санкција

Искуства националсоцијализма показала су да је заштита људских права на националном нивоу потпуно неадекватна, због чега се у овом периоду интензивно ради на развоју правних доктрина, докумената и институција усмерених на заштиту људских права на међународном нивоу. Први корак у том правцу било је доношење Универзалне декларације УН о људским правима из 1948. године након чега је уследила серија докумената, како општег карактера тако и оних континентално или регионално специфичних. У наредном излагању укратко је указано на акта међународног карактера који су од значаја и за развој и унапређивање домаћег законодавства у области извршења кривичних санкција.

6.1.1. УН стандардна минимална правила за поступање са затвореницима

Иницијални корак у доношењу минималних правила за поступање са затвореницима јесте „Скуп минималних правила за поступање са затвореницима“ усвојен од Друштва народа 1934. године. Помак у хуманизацији односа према затвореницима и базични документ у овој области представљају Стандардна минимална правила за поступање са затвореницима усвојена у Женеви 1955. године.

Сврха правила садржаних у овом документу огледа се у постављању принципа и правила добре организације извршења казне затвора и праксе у поступању са затвореницима. Са намером да пре свега послуже као подстицај сталном напору усмереном на побољшање услова издржавања казне затвора, имајући у виду многе

³⁰ Милутиновић Милан, Пенологија, Београд, 1988. године, стр.125

практичне тешкоће, ова правила представљају, како сам назив каже, само минималне услове прихваћене од стране УН.

6.1.2. Међународни пакт о грађанским и политичким правима

Међународни пакт о грађанским и политичким правима је међународни инструмент о људским правима легислативног карактера. Његовим одредбама утврђена су индивидуална и колективна права, одређене мере за надзор над њиховим поштовањем и основан Комитет за људска права који настоји да се уговорнице придржавају преузетих обавеза. Пакт је усвојен и отворен за потписивање и ратификовање, или приступање, резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 16. децембра 1966. године, а ступио је на снагу 23. марта 1976. године када је потребних 35 држава депоновало инструменте о ратификацији или приступању. За положај лица лишених слободе значајна је одредба којом се захтева да се са сваком лицем које је лишено слободе поступа се хумано и са поштовањем достојанства неодвојивог од човекове личности. Окривљена лица су, осим у изузетним случајевима, одвојена од осуђених лица и подвргнута посебном режиму који одговара њиховом статусу неосуђиваних лица. Млади окривљени су одвојени од одраслих и о њиховим случајевима се решава што је могуће пре. Казнени режим обухваћа поступак са осуђеницима чији је главни циљ њихово поправљање и социјална рехабилитација. Млади преступници су одвојени од одраслих и подвргнути режиму који одговара њиховим годинама и њиховом законском статусу (члан 10). Нико не може да буде затворен из једног јединог разлога што није у стању да изврши уговорну обавезу (члан 11). Сва су лица једнака пред законом и имају право без икакве дискриминације на подједнаку заштиту закона. У том смислу, закон мора да забрањује сваку дискриминацију и да осигура свим лицима подједнаку и успешну заштиту против сваке дискриминације, нарочито у погледу расе, боје, пола, језика, вере, политичког или другог уверења, националног или социјалног порекла, имовног стања, рођења или сваког другог стања (члан 26).

6.1.3. УН Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака

Поред наведених, један од најзначајних докумената у овој области јесте Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака која је усвојена од стране генералне скупштине УН 1984. године, а ступила на снагу 1987. године. Она обавезује све државе чланице да предузимају делотворне законске, административне, судске и друге мере ради спречавања мучења на читавој територији под њиховом надлежношћу, да акте мучења нормирају као кривична дела у националном кривичном законодавству и да их аутоматски подразумевају у свим уговорима о екстрадицији закључених између држава потписница. Конвенција установљава и Комитет против тортуре као посебан орган за њено праћење и примену.

Први део стандардних минималних правила садржи одредбе које се односе на општу администрацију казних завода и примењује се на све категорије затвореника који су лишени слободе по кривичном или грађанском праву, окривљене или осуђене, укључујући и затворенике према којима је примењена нека мера безбедности или васпитна мера одређена судском одлуком. Овај део регулише основна питања осуђеника (вођење регистра, услове које треба да испуне просторије завода, питања личне хигијене, одећа и постељине, исхране, телесног вежбања, здравствене заштите затвореника, основне принципе дисциплинског кажњавања, примене средства принуде, обавештавања и комуникације осуђеника са спољним светом и њиховог права на жалбу). Други део садржи посебна правила која се примењују на осуђенике (руководни принципи, поступање, класификација и индивидуализација, повластице, рад, настава и време доколице, друштвени односи и постпенална помоћ), посебна правила која се тичу друштвено болесних и душевно ненормалних затвореника, затим ухапшених или притворених лица, као и лица осуђених на цивилни или дужнички затвор.³¹

³¹ Соковић С., Извршење кривичних санкција, Институт за правне и друштвене науке, Правни факултет Крагујевац, 2010, стр. 8-10

6.1.4. Европска конвенција о људским правима

Европска конвенција била је први инструмент којим је створен систем међународног надзора над применом и поштовањем гарантованих људских права. Коначни текст европске конвенције потписало је 13 држава чланица Савета Европе у Риму 4. новембра 1950. године, а ступила је на снагу 1953. године. Конвенција садржи само грађанска и политичка права човека и у првобитном тексту предвиђала је следећа права и слободе: право на живот, забрану мучења, нечовечног и понижавајућег поступања, забрану ропства и принудног рада, право на слободу и сигурност, право на правично суђење, слободу од ретроактивног дејства кривичног закона, право на поштовање приватног и породичног живота, слободу мисли, савести и вероисповести, слободу изражавања, слободу окупљања и удруживања, право на склапање брака и стварање породице и право на делотворни правни лек. Листа предвиђених права проширена је протоколима који су усвајани уз конвенцију, од којих су од значаја за пенолошку проблематику: Протокол бр. 4 забранио јеказну затвора због дуга, признао слободу кретања и забранио протеривање сопствених држављана и групно протеривање странаца док Протокол бр. 13 садржи апсолутну забрану изрицања и извршења смртне казне.³²

Суштински значај конвенције у погледу положаја лица лишених слободе јесте да конвенција уводи до сада најпотпунији систем заштите људских права оличен у европском суду за људска права и да грађанима појединцима дозвољава активну легитимацију за учествовање у међународном правном поступку, чиме се могућност обраћања суду, до тада резервисану за државе проширује и на појединце. Под условом да су исцрпљени сви унутрашњи правни лекови и да је представка поднета у року од 6 месеци од дана доношења последње правноснажне одлуке.

³² Јанковић М. Б., Радивојевић З., Међународно јавно право, Ниш, 2011, стр. 266

6.1.5. Европска конвенција о спречавању мучења и нехуманих или понижавајућих казни или поступака

Док Европска конвенција врло широко третира ову област, Европска конвенција о спречавању мучења и нехуманих или понижавајућих казни или поступака, потписана 1987. године, а ступила на снагу 1989. године, јесте у целости усмерена ка лицима која су лишена слободе у циљу заштите њихових права.

Европска конвенција о људским правима је успоставила један ефикасан механизам за надзор над применом конвенције у целини, па и над поштовањем забране мучења из члана 3. То је данас Европски суд за људска права, који утврђује да ли је држава - чланица повредила неко људско право појединцима који се налазе у њеној надлежности, што укључује и забрану мучења и злостављања уопште. Пресуде Европског суда за људска права обезбеђују сатисфакцију и какво - такво обештећење појединачним жртвама злостављања, а могу и да прогласе да су поједини општи акти или одређена пракса неке државе чланице противни члану 3 Конвенције о људским правима. Али, ни суд ни други органи Савета Европе нису обавезни да редовно контролишу поступање националних држава према лицима лишеним слободе нити да предлажу мере за спречавање злостављања. Једини циљ Европске конвенције о спречавању мучења је да успостави један делотворан превентивни механизам и тако унапреди заштиту права лица лишених слободе. Тај механизам је Комитет Савета Европе за спречавање мучења и нечовечних или понижавајућих казни и поступака.

6.1.6. Европска затворска правила

Савет Европе је 1973. године усвојио Стандардна минимална правила за поступање према затвореницима, слична одговарајућим правилима Уједињених нација о којима смо већ писали, али нешто строжа, у складу са степеном материјалног и политичког развоја тадашњих западноевропских земаља, који је био знатно виши него у великом делу света (укључујући тадашњу источну Европу). Правила су ревидирана 1987. године, а 2006.

године је донет нов документ, под новим називом, који је узео у обзир праксу Европског суда за људска права и ЦПТ. Правила нису обавезујућа, али су државе–чланице Савета Европе позване да их примењују.

Правило 60.3 забрањује „колективне казне и телесне казне, казну затварањем у мрачну ћелију, као и све друге облике нечовечног или понижавајућег кажњавања“. Средства за имобилисање (лисице, везивање било које врсте) се никада не смеју користити као средство кажњавања, а ниједна дисциплинска казна (укључујући самицу) се не може састојати у спречавању контакта између кажњеног лица и породице. Казна самицом се може користити само изузетно, и то за што краћи период.³³

6.2. Општи принципи извршења према домаћем законодавству

У нашем законодавству су општи принципи регулисани Кривичним закоником Републике Србије. У члану 4 став 2 Кривичног законика Републике Србије регулисана је општа сврха прописивања и изрицања кривичне санкције, односно сузбијање дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством. Сврха кажњавања регулисана је одредбама садржаним у члану 42 КЗ РС:

- 1) Спречавање учиниоца да чини кривична дела и утицање на њега да убудуће не чини кривична дела;
- 2) Утицање на друге да не чине кривична дела;
- 3) Изражавање друштвене осуде за кривично дело, јачање морала и учвршћивање обавезе поштовања закона

Изменама из 2009. године члана 2 ЗИКС-а, према новом решењу сврха извршења кривичне санкције је сузбијање дела којима се повређују или угрожавају човек и друге основне друштвене вредности. Ова сврха се остварује путем извршења правноснажних и судских одлука.

³³ Радмила Драгичевић – Дичић, Иван Јанковић, Спречавање и кажњавање мучењења и других облика злостављања, Приручник за судије и тужиоце, Београдски центра за људска права, Београд, 2011, стр.49-50

Такође, измењена је одредба која одређује сврху казне затвора, ново решење прописује да би осуђено лице, током извршења казне, применом одговарајућих програма поступања усвоји друштвено прихватљиве вредности, у циљу лакшег укључивања у услове живота након извршења казне, како убудуће не би чинио кривична дела (члан 43 ЗИКС).³⁴

Имајући у виду наведене одредбе Кривичног законика Републике Србије и Закона о извршењу кривичних санкција, можемо закључити да је општа сврха сврха - поправљање и преваспитање, односно ресоцијализација учиниоца кривичног дела и спречавање да поново учини кривично дело. При остварењу овако постављене сврхе казне, неопходно је да се извршење казне затвора заснива на поштовању одређених принципа:

-принцип законитости, испољава се у више видова: а) само законом предвиђени органи могу у законом прописаном поступку да изрекну учиниоцу кривичног дела казну која је у закону прописана за учињено кривично дело б) казна се може изрећи само учиниоцу скривљеног кривичног дела в) само судском одлуком изречена казна се може извршити од стране органа пенитенцијарне администрације г) осуђеном лицу одузимају или ограничавају се само оне слободе и права, и то у оној мери и на онај начин како је то предвиђено прописима извршног кривичног права и када је то нужно за остварење сврхе кажњавања.³⁵

-принцип хуманости, налаже да се приликом извршења казне затвора поштује личност осуђеног, да се према њему поступа човечно без наносења физичких и психичких патњи, болова и нелагодности, нити се сме вређати његово људско достојанство.

Закон о извршењу кривичних санкција одредбама у члану 6 предвиђа да се санкција извршава на начин који се јемчи поштовање достојанства лица према коме се она извршава. Забрањени су и кажњиви поступци којима се лице према коме се извршава кривична санкција подвргава било каквом облику мучења, нечовечног или понижавајућег кажњавања или поступања, злостављања или експериментисања. Кажњива је принуда

³⁴ Стручни коментар Paragraph 1ex, Коментар измена и допуна Закона о извршењу кривичних санкција - Сл. Гласник РС бр.72/2009

³⁵ Јовашевић Д., Кривично право, Београд, 2002., стр. 254-255

према лицу према коме се извршава кривична санкција, ако је несразмерна потребама њеног извршења.

-принцип индивидуализације, захтева да се начин поступања са осуђеницима у току извршења казне затвора у највећој мери прилагоди њиховој личности и остваривању васпитног програма. Претпоставке за успешну индивидуализацију у фази извршења казне затвора јесу: адекватна категоризација установе, ефикасан систем класификације и опсервација личности. Индивидуализацији у извршењу претходи индивидуализација у изрицању санкција.³⁶

-принцип да осуђени не плаћа трошкове извршења изречене казне, односно средства за ове намене предвиђена су буџетом државе, јер је остварење функције извршења казни делатност од посебног друштвеног интереса.

-принцип поправљања осуђених лица, огледа се у томе да изолацијом осуђеника из заједница друштва тежи се ка томе да се неутралише или умањи дејство негативних карактерних црта његове психолошке личности.

-принцип скупног извршења казне значи да осуђена лица издржавају казну по правилу заједно, како је предвиђено чланом 34, став 1 Закона о извршењу кривичне санкције, чиме се осуђеном лицу и у пенитенцијарним условима омогућава заједнички живот са другим људима, одбацује се ћелијско издржавање казне које је предвиђало осамљивање и тиме доводи до физичког и психичког пропадања осуђеника. Одвојено издржавање казне предвиђено је само у изузетно законом одређеним случајевима, при чему је закон одредио да се при извршењу казне обавезно одвајају: а) малолетна од пунолетних лица, б) мушкарци од жена, в) притворена од осуђених лица.

³⁶ Соковић С., Извршење кривичних санкција, Универзитет у Крагујевцу, 2008., стр. 47-48

7. Извршење казне затвора

7.1. Установе за извршење казне затвора

Казна затвора представља најстарију и најраспрострањенију казну која упркос бројним приговорима о негативном утицају на осуђенике, има карактер најзначајније кривичне санкције у казненом систему великог броја земаља.

Кривични законик Републике Србије предвиђа казну затвора као казну која се може изрећи само као главна, док се новчана казна, рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе могу изрећи и као главна и као споредна.

Одредбама у члану 45 Кривичног законика Републике Србије одређено је да казна затвора не може бити краћа од тридесет дана нити дужа од двадесет година. Изриче се на пуне године и месеце, а до шест месеци и на дане. За најтежа кривична дела и најтеже облике тешких кривичних дела може се изузетно прописати и казна затвора од тридесет до четрдесет година. Казна затвора од тридесет до четрдесет година изриче се на пуне године. Ова казна се може изрећи само лицу које је напунило двадесет и једну годину.

У члану 50 Закона о извршењу кривичних санкција предвиђено је распоређивање осуђених у заводе којима је изречена казна затвора чије трајање или остатак трајања после урачунатог притвора и другог лишења слободe у вези с кривичним делом не прелази једну, а изузетно две године распоређује се у окружни затвор.

Осуђени којем је изречена казна затвора чије трајање прелази једну годину по правилу се распоређује у казнено – поправни завод, док се осуђена жена распоређује у казнено – поправни завод за жене.

Значај постојања установа за извршење казне затвора огледа се у тежњи да се на тај начин оствари ресоцијализација осуђених лица, у зависности од различитих критеријума можемо разликовати различите типове завода.

Чланом 13 Закона о извршењу кривичних санкција предвиђене су следеће врсте завода за извршење кривичних санкција (у даљем тексту: заводи):

Појава и развој казне лишења слободе

1) казнено - поправни завод и окружни затвор – за извршење казне затвора и мере притвора;

2) казнено - поправни завод за жене – за извршење казне затвора и малолетничког затвора;

3) казнено - поправни завод за малолетнике – за извршење казне малолетничког затвора;

4) Специјална затворска болница – за лечење осуђених и притворених лица, за извршење мера безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, обавезног лечења алкохоличара и обавезног лечења наркомана;

5) васпитно - поправни дом – за извршење васпитне мере упућивања у васпитно – поправни дом.

Према степену обезбеђења заводи могу бити отвореног, полуотвореног, затвореног и затвореног типа са посебним обезбеђењем (члан 14 Закона о извршењу кривичних санкција).

Законодавац ову поделу заснива на два критеријума: степену обезбеђења од бекства и начину поступања са осуђеницима. У том смислу, у заводима отвореног типа не постоје физичко - техничке препреке за бекство. У заводима полуотвореног типа запослени у служби за обезбеђење представља основну препреку за бекство. У заводима затвореног типа, поред запослених у служби за обезбеђење, постоје и друге физичко - техничке препреке за спречавање бекства, а у заводима затвореног типа са посебним обезбеђењем постоје физичко-техничке препреке, којима се постиже највиши степен обезбеђења.

Поред поменутих типова, чланом 15 Закона о извршењу кривичних санкција предвиђени су и типови појединих врста завода, односно казнено – поправни завод за жене, окружни затвор и васпитно – поправни дом су полуотвореног типа, док је специјална затворска болница и казнено – поправни завод за малолетнике су затвореног типа.

У наредном члану предвиђена су одељења у заводима, односно да у заводима могу постојати отворена, полуотворена и затворена одељења.

7.2. Значај категоризације установа за извршење казне затвора у пенитенцијарном систему

Значај категоризације огледа се у остварењу циљева извршења казне затвора, постојање развијеног система казнено – поправних установа неопходан је услов за успешно остваривање ресоцијализације осуђених лица.

У пенолошкој литератури разликујемо хоризонталну и вертикалну категоризацију установа. Хоризонтална класификација установа спроводи се према три основна критеријума: дужини изречене казне, степену обезбеђења у казнено-поправној установи и према категорији осуђених лица односно легалној типологији деликвената утврђеној у важећем праву.³⁷

Иако међу државама постоје разлике у легалној типологији деликвената, углавном, у већини пенитенцијарних система као основ за разврставање наводе се следеће категорије деликвената: пунолетни и малолетни делинквенти, мушки осуђеници и жене осуђенице, абнормални, примарни делинквенти, рецидивисти, мултирецидивисти, делинквенти из навике и професионални делинквенти. Циљ раздвајања јесте да се пружи адекватан третман конкретној категорији осуђеника након одвајања.

Према др Д. Атанацковићу у ужем смислу хоризонтална категоризација врши се с обзиром на специфичне особине осуђених лица, према којима треба применити истоврсне мере третмана, у циљу њихове ресоцијализације. Док у ширем смислу, хоризонтална категоризација врши се на основу законом прописаних и објективних критеријума, уколико су ти критеријуми неопходни за организовање посебног третмана. (казнено – поправне установе за примарне деликвенте, рецидивисте, за мултирецидивисте, за нехатне учиниоце кривичних дела, за малолетнике и за млађа пунолетна лица.

Вертикална категоризација одређена је критеријумима психичких својстава и могућностима примене третмана, такође рангирана према објективним критеријума

³⁷ Костанџиновић-Вилић С., Костић М., Извршење казни и других кривичних санкција у Републици Србији, Ниш 2005, стр. 37

одређеним законом као и хоризонтална. Према схватању неких савремено орјентисаних пенеолога, реч је о специјализованим установама организованих за спровођење третмана према: криминалној орјентацији осуђених лица, степену њихове девијантности, биопсихичким особинама које поседују и према степену могуће адаптивности.³⁸

7.3. Категоризација установа према дужини казне

Према дужини казне установе можемо поделити на казнено – поправне домове у којима се издржавају дуже казне и окружне затворе у којима се издржавају краће казне (члан 13 Закона о извршењу и обезбеђењу). Не постоји јасно постављена граница којом се одређује који временски период представља кратку казну, а који дужу, али се у пракси најчешће узима граница до шест, десет или дванаест месеци. У нашој пракси граница за кратке казне јесте од шест до годину дана и оне се издржавају у окружним затворима.

Ова подела је значајна из разлога јер се кратке казне изричу лакшим деликвентима према којима није потребно спроводити све облике третмана, нити предузимати опсежније мере којима се остварује циљ казне затвора, односно преваспитавање и ресоцијализација. Ипак, пракса показује да затвори и немају одговарајуће програме који би омогућили остварење ових циљева односно ресоцијализације. Управо због тих недостатка, поједини теоретичари наводе да ове казне не би требало никако изрицати појединим категоријама осуђеника као што су: малолетни деликветни којима је потребан дужи институционални третман, пунолетним лицима која су извршила лака кривична дела, вишеструким повратницима, психопатама и смањено урачунљивим лицима.

Поред разлике која се односи на дужину трајања казне, ове врсте завода разликују се још и по величини самих завода као и по карактеристикама деликвената који бораве тамо – осуђена и притворена лица. Казнено – поправни заводи су углавном огромне институције, са великим капацитетом, великим бројем затвореника, као и запошљеног особља унутар самог завода.

³⁸ Константиновић-Вилић С., Костић М., Пенелогја, Ниш 2011., стр. 147

Будући да се у затвору налазе различити типови осуђеника, са тог аспекта би требало посебно се бавити истраживањем субкултура које важе у затворима. У казнено – поправни заводима је чест случај кршења правила која важе унутар завода, посебно од стране зависника о дрогама, који су према мишљењу огромне већине припадника службе обезбеђења највећи проблем и према таквим лицима су најмање успешне мере ресоцијализације са циљем превенције криминалитета, и углавном су огромна већина повратници. У нашој земљи, У казнено – поправним заводима углавном бораве лица осуђена за тежа кривична дела, тако да у КПЗ у Нишу бораве лица осуђена од три до четрдесет година, али се данас углавном лица која су осуђена на максималну казну затвора или казну од 20 – 30 година смештају у Пожаревцу, тј. у Забели. У КПЗ у Нишу лице које најдуже борави је осуђено за убиство јавног тужиоца, запаливши му аутомобил, он је осуђен прво на смртну казну, затим на казну од 20 година, да би се ступањем казне од 40 година на снагу новим Законом осудио на максималних четрдесет година, а у КПЗ у Нишу већ борави 20 година.

Када су у питању окружни затвори, то су углавном затвори са мањим капацитетом или за кривична дела до три године затвора. Тако да у Новом пазару постоји окружни затвор у коме су смештени затвореници за нека лакша кривична дела из области имовинског криминалитета, као и из области привредног криминалитета, као што су шумске крађе и нека ситнија кривична дела против привреде.

Казнено – поправни завод за жене за извршење казне затвора и малолетничког затвора изречене женама налази се у Пожаревцу, у њему се предузимају многе радње, којима је циљ преваспитање и ресоцијализација. На тај начин се организују разни видови радничких делатности, јер је укључивање жена у процес производње далеко лакши, него што је то случај код мушкараца.³⁹

³⁹ Међедовић Е., Извршење казне затвора према ЗИКС-у, Правне теме, година 1, број 2, стр. 151 - 152.

7.4. Категоризација установа према степену обезбеђења

У складу са чланом 14 закона о извршењу кривичних санкција према степену обезбеђења и начину поступања према осуђеницима разликујемо следеће типове завода:

1. КПЗ отвореног типа;
2. КПЗ полуотвореног;
3. КПЗ затвореног типа;
4. КПЗ строго затвореног тип.

Заводи отвореног типа засновани су на принципу личне одговорности и самодисциплине осуђеника, уз висок степен поверења између осуђеника и службених лица у Заводу, у смислу одолевања изазову који носи смањен степен контроле. Не постоје физичке препреке за бекство нити материјално – техничке препреке, у смислу постојања оружане снаге или оградне зидове као и у погледу режима. Начин живота у овом заводу је најближи условима живота на слободи, што говори и могућност стицања знања и вештина које би касније олакшале процес адаптације осуђеника у заједници.

У полу отвореним заводима, такође, не постоје препреке за бекство. За разлику од претходног, постоји оружана стража, али њен примарни задатак јесте одржавање реда и дисциплине осуђеника и обезбеђења сигурности у њиховом боравку за време боравка у заводу. Поред минималног степена обезбеђења, разлика између затвореног завода заснива се на слободнијем режиму, могућности радног ангажовања унутар завода као и доступнијим контактима са спољашњим светом што утиче на боље оспособљавање осуђеника за живот на слободи.

У заводима отвореног типа или полуотвореног најчешће се распоређују нехатни учиниоци кривичних дела, примарни деликвенти који су извршили лакша кривична дела и изречена им је краћа казна затвора, случајни кривци, док мултирецидивисте, сексуалне деликвенте, тешке психопате и остале осуђенике са већим степеном друштвене опасности у себи не треба упућивати у ове заводе. Односно казну издржавају они осуђеници за које се оправдано претпоставља да ће режими третман отворене установе повољно утицати на

њихово даље преваспитање. Искуство је показало заиста да осуђеници не злоупотребљавају овој режим и да ретко кад беже из установе.⁴⁰

Казнени завод отвореног типа због своје организације је подложен више надзору јавности у односу на друге типове казних завода. Из разлога његове отворености, размене са околином мања је могућност веће дезорганизације лица која се упућују на издржавање казне затвора.

У затворене заводе постоји физичко и материјално обезбеђење против евентуалног бекства затвореника у смислу постојања оружане страже, затим оградних зидова, оградне жице, техничка средства и друга помагала за обезбеђење, а намењена су за онемогућавање бекства.

Што се тиче строго затвореног завода, карактерише их максималан степен обезбеђења, са максималном контролом којима се стварају услови потпуне изолације. У њима постоји стални надзор којим се онемогућава бекство и одликују се посебном архитектуром са високим зидовима, електричном жицом под напоном као и електронским надзором. Строго чувани затвори се разликују од завода затвореног типа по интензитету мера обезбеђења и начину поступања према затвореницима. Тај сегмент се односи на број службеника обезбеђења, појачаној контроли кретања затвореника, према трајању, савременијој техничкој опреми и итд.

Код нас разликујемо неколико казнено поправних завода отвореног типа: Казнено - поправни завод у Ћуприји који је изграђен 1852. године за време владавине Милоша Обреновића, Казнено - поправни завод у Београду – Падинској скели који потиче из 1998. године, Казнено – поправни завод у Шапцу који самостално функционише од 1995 године и Казнено – поправни завод у Сомбору (од краја деветнаестог века). У погледу капацитета осуђеника, крећу се од 150 до 200 углавном. Осуђеници су ангажовани у пољопривредним, производним, грађевинским и другим пословима.

Казнено – поправни завод у Сремској Митровици је затвореног типа који је изграђен по наредби Аустро-Угарског цара Фрање Јосифа у периоду од 1895. до 1899. године. Завод је

⁴⁰ Милутиновић М. Пенелоггија, Београд, 1988. године, стр.293

сачувао првобитни изглед, у архитектонском смислу, уочљив је утицај пенсилванијског стила, који се огледа у пројектовању спољних ћелија, које се наслањају на спољашњи зид објекта, тако да у просторије допире природна светлост и ваздух. У затвореном делу Завода налазе се три павиљона за смештај осуђених лица, школа, болница, црква (саграђена 1893. године и с постављењем два духовника православне и римокатоличке вере на сталном располагању осуђеницима в.ерницима), касније претворена у дом културе, одмаралиште за осуђена лица, спортски центар и помоћни објекти. Један од павиљона је био намењен за прву фазу прогресивног система издржавања казне, коју је карактерисала изолација, док су друга два павиљона била намењена за извршење друге фазе заједничког, групног издржавања казне. Капацитет установе је пројектован за смештај 1150 осуђених лица, а просечно бројно стање је 1280 осуђених лица и 65 притвореника који се налазе у истражном одељењу. Треба напоменути да је ово једина установа у систему извршења кривичних санкција у Републици Србији у којој казне издржавају и страни држављани. Током побуне осуђених лица 2000. године у потпуности је уништен трећи павиљон који је до тада имао капацитет за смештај приближно 500 осуђеника. Од објеката постоје: управна зграда, хотел "Срем" и павиљони са пратећим објектима. У саставу Казнено-поправног завода функционише хотел "Моравица" у Сокобањи. У оквиру установе функционишу две привредне јединице, једна која се бави туризмом и угоститељством, као и ратарском и сточарском производњом и друга која у свом оквиру садржи металски погон, дрвни погон као и картонажу и штампарију.

Строго затвореног типа је казнено – поправни завод у Пожаревцу – Забели који је према подацима био најпре у Ћуприји да би по наредби од 21. септембра 1965. године био премештен у Пожаревац. Изграђен је по угледу на пенсилванијску концепцију ћелијског система са величином ћелија 2x4м и галеријама на два нивоа преко којих се приступа просторијама. Осуђеници смештени у овом објекту који представљају опасност по себе или друге осуђенике или су склони бекству и другим инцидентима нису потпуно изоловани, већ имају заједничке просторије и утврђен распоред дневних активности у оквиру редовног плана третмана. Капацитет Завода, његовог затвореног дела, пројектован је за смештај 1750 осуђеника, одељењења за извршење мере притвора 150 притворених, полуотвореног одељења 400 осуђеника и отвореног одељења 100 осуђеника. Просечно

бројно стање је 1300 осуђених, 45 притворених и 8 лица кажњених у прекршајном поступку. У саставу Завода функционише и одељење за извршење мере притвора које је дислоцирано ван Забеле у ул. Пожаревачког партизанског одреда бб. Затворени део Завода обухвата површину од 76.635м², а привредна јединица "Препород" површину од 58.203м². Пословање привредне јединице "Препород" организовано је у оквиру металског, дрвног и пољопривредног сектора, одељења сточарске производње "Звезда," одсека "Летњиковац" са фармом свиња и јунади и одељења угоститељства са рестораном "Препород" и пратећим садржајем.⁴¹

7.5. Категоризација установа према личним својствима осуђених лица

Подела установа према личним својствима осуђених лица извршена је на заводе општег и посебног типа, односно специјализоване заводе. Установе општег типа су установе већег капацитета где казну издржавају различите категорије осуђеника, као што су на пример: примарни деликвенти и рецидивисти, саобраћајни деликвенти, привредни деликвенти, итд. Док су специјализоване установе намењене одуђеницима који се одликују посебним карактеристикама личности и другим својствима.

Појава таквих установа везује се за крај XIX и почетак XX века, за физички и ментално болесне преступнике који се смештају у затворе-болнице. Овакве установе данас постоје само ако самосталне клинике или као посебна одељења при општим установама. Рид (Reid) наводи као посебну категорију осуђеника старе и ментално оболелел преступнике који имају посебне потребе и захтевају специјану негу. Нашим законодавством није посебно регулисан положај старих осуђених лица. Ова подела је заступљена у пенолошкој литератури, према ЗИКС-у и подзаконским актима не постоји подела на заводе општег и посебног типа.

⁴¹ Министарство правде, Управа за извршење кривичних санкција, <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/lt/>

7.6. Одељења у заводима

Ради постизања ефикасније интерне класификације осуђених лица и примене одговарајућег третмана и програма ресоцијализације распоређивање осуђених лица у поједина одељења у саставу завода одређеног типа може се вршити према различитим критеријумима који могу бити објективни и субјективни. Као објективни критеријуми наводе се следећи: дужина изречене казне, старосно доба осуђеника, здравствено стање, образовање, професионална оријентација, ранији живот и друго. Субјективни представљају лична и криминолошка својства осуђеника о којима посебно мишљење даје пријемно одељење по доласку осуђеног у завод.

У заводима могу да постоје отворена, полуотворена и затворена одељења, и то у заводима полуотвореног типа постоји отворено и затворено одељење, а у заводима затвореног типа отворено и полуотворено одељење. У заводима строго затвореног типа постоји само полуотворено одељење. Посебно одељење затвореног типа постоји у казнено – поправним заводима и окружним затворима за извршавање мера притвора.

Послове у вези организације живота и рада осуђених лица обављају одговарајуће **службе у заводима**. Да би могао да се организује адекватан третман преваспитања и програм ресоцијализације у заводима се формирају одређене службе. Број служби као и запослених је различит у заводима и зависи у првом реду од величине и капацитета појединог завода, врсте осуђеника и потребе за одговарајућим третманом. Одредбама члана 19 ЗИКС-а предвиђене су следеће службе:

- служба за третман
- служба за обезбеђење
- служба за обуку и упошљавање
- служба за здравствену заштиту
- служба за опште послове

Све службе осим службе за обезбеђење чије је постојање обавезно и која представља јединствену униформисану формацију Управе за извршење заводских санкције могу се ораганизовати у зависности од потреба.

Служба за третман процењује индивидуалне потребе, капацитете за промену и степен ризика осуђеног за понављање кривичног дела, утврђује и спроводи индивидуализовани програм поступања и примењује методе и поступке у циљу остваривања индивидуалне превенције. Служба за третман, такође, утврђује програм поступања према осуђеном, усклађује рад осталих служби и других учесника у спровођењу програма и обавља друге послове одређене овим законом (Члан 20 ЗИКС-а).

Служба за обезбеђење као јединствена формација Управе, стара се о безбедности људи и имовине у заводу, спроводи осуђена и притворена лица, учествује у утврђивању и спровођењу програма поступања према осуђеном и обавља друге послове одређене законом. Служба за обезбеђење спроводи осуђена и притворена лица у службеним возилима која су опремљена уређајима за давање посебних светлосних и звучних сигнала, прописаном вентилацијом и осветљењем. Припадници службе за обезбеђење имају статус овлашћеног службеног лица и овлашћени су да носе оружје, врше преглед просторија у заводу са претресом, преглед лица са претресом и прегледом тела, осим прегледа телесних отвора, који обавља здравствени радник, примењују мере за одржавање реда и безбедности у заводу и обављају друге послове одређене законом. Затим, спроводи припреме и план за деловање у ванредним ситуацијама или у време ванредног стања. За поступање у ванредним ситуацијама или у време ванредног стања могу се формирати посебне јединице састављене од припадника службе за обезбеђење и запослених у другим службама. Може да користи службене псе за проналажење опојних дрога или психоактивних супстанци, као и експлозивних средстава или направа (Члан 21 ЗИКС-а). Значајна новина ове службе огледа се у могућности да буде опремљена службеним псима који се користе за проналажење опојних дрога или психоактивних супстанци и експлозивних направа или средстава (Члан 21 ЗИКС).⁴²

⁴² Стручни коментар Paragraph 1ex, Коментар измена и допуна Закона о извршењу кривичних санкција - Сл. Гласник РС бр.31/2011

Ношење оружја и униформе у Служби за обезбеђење регулисано је чланом 22 ЗИКС-а, будући да је ова служба наоружана и униформисана. По одобрењу директора Управе припадник службе за обезбеђење може носити службено оружје за личну безбедност и ван радног времена. О издатом одобрењу из става 2. овог члана, обавештава се надлежна полицијска управа, ради вођења евиденције издатих одобрења. Припадник службе за обезбеђење коме је дато одобрење за ношење службеног оружја за личну безбедност ван радног времена дужан је да га носи на безбедан начин, као и да предузме све безбедносне мере да не би дошло до злоупотребе оружја, односно да оружје не би дошло у посед неовлашћеног лица. Изузетно, припадници службе за обезбеђење могу, по наређењу директора Управе или управника завода, вршити дужност у цивилном оделу. Директор Управе одређује у којим се случајевима носи свечана униформа.

Служба за обуку и упошљавање обучава осуђене за рад, организује њихов рад и обавља друге послове одређене законом, сагласно програму поступања према осуђеном. Осуђени се обучавају и раде у заводима или изван завода. Рад Службе за обуку и упошљавање се обавља у оквиру законом дозвољених делатности и у складу са прописима који уређују обављање сваке поједине делатности. На предлог управника завода, директор Управе одлучује о врсти и обиму обављања делатности. Производи и услуге из рада Службе за обуку и упошљавање могу се користити за потребе Управе, сопствене потребе завода и за потребе других завода. Завод може да продаје на тржишту производе и услуге настале у току обуке и рада осуђених. Приход од продаје производа и услуга из обуке и рада осуђених користи завод, у складу са финансијским планом завода донетим уз сагласност директора Управе. Приходи се користе за плаћање трошкова насталих радом осуђених, накнаде за рад и награде за рад осуђених, технолошко унапређење рада и побољшање услова живота, образовања и рада осуђених. Остваривање прихода од обуке и рада осуђених не сме штетно утицати на остварење сврхе обуке и упошљавања. Пропис који уређује рад Службе за обуку и упошљавање доноси министар надлежан за послове правосуђа (Члан 23 ЗИКС-а).

Служба за здравствену заштиту врши здравствену превенцију, лечи осуђена и притворена лица, надзире хигијену и квалитет хране и воде и учествује у утврђивању и

спровођењу програма поступања према осуђеном. Завод има најмање једног лекара и два медицинска техничара, а мора омогућити услуге и једног психијатра. Кад је болничко лечење организовано у заводу, завод мора имати лекара и болничко особље са одговарајућом стручном спремом и располагати потребним болничким просторијама и медицинским материјалом, прибором, уређајима и лековима. Завод мора располагати посебном просторијом за издвајање оболелих осуђених, у зависности од природе обољења. Завод за жене мора располагати посебном опремом за негу трудница, породиља и лечење жена. Здравственом раднику који прегледа и лечи осуђеног гарантује се и обезбеђује пуна професионална независност, сагласно закону и етичком кодексу (Члан 24 ЗИКС-а).

Служба за опште послове обавља правне, административне, рачуноводствене, финансијске, евиденцијске и друге послове од општег значаја за завод и пружа правну помоћ осуђеним и притвореним лицима (Члан 25 ЗИКСА-а).

7.7. Упућивање и распоређивање осуђених лица

Упућивање осуђених лица у завод ради извршења изречене казне затвора врши се по правилу, на основу распоредног акта министра правде. Само изузетно, директор Управе за извршење заводских санкција у оправданим случајевима може на молбу осуђеника да одступи од распоредног акта и промени место издржавања казне затвора и то у случају када је изречена казна затвора у трајању дужем од 1 године (члан 49 Закона о извршењу кривичних санкција). Против решења директора Управе којим се одређује промена места извршења казне, осуђени има право жалбе судији за извршење.

Чланом 50 ЗИКС-а предвиђено је да осуђени којем је изречена казна затвора чије трајање или остатак трајања после урачунатог притвора и другог лишења слободе у вези с кривичним делом не прелази једну, а изузетно две године распоређује се у окружни затвор. Осуђени којем је изречена казна затвора чије трајање прелази једну годину по правилу се распоређује у казнено-поправни завод док се осуђена жена се распоређује у казнено-поправни завод за жене.

Посебни случајеви распоређивања регулисани су чланом 51, којим је предвиђено да осуђени који је учинио кривично дело из нехата и лице које је први пут осуђено на казну затвора до три године, распоређује се у завод отвореног типа. У васпитно - поправни дом распоређује се лице којем је изречена васпитна мера упућивања у васпитно-поправни дом. У казнено-поправни завод за малолетнике распоређује се лице којем је изречена казна малолетничког затвора.

У казнено-поправни завод за малолетнике распоређује се и лице којем је изречена казна затвора до десет година, ако у време упућивања није навршило двадесет три године живота, нити му је раније изрицана казна затвора. Остали осуђени распоређују се у казнено-поправне заводе затвореног типа и затвореног типа са посебним обезбеђењем.

За упућивање осуђеног у завод надлежан је основни суд према пребивалишту, односно боравишту осуђеног у време када је одлука којом је казна изречена постала правноснажна. Суд је дужан да у року од 15 дана од пријема одлуке упути осуђеног на извршење казне при чему надлежни суд писмено налаже осуђеном да се одређеног дана јави на извршење казне затвора (члан 53 ЗИКС-а). Рок између пријема налога и дана јављања не може бити краћи од осам ни дужи од 15 дана (члан 56 ЗИКС-а). У посебним случајевима упућивања на извршење казне кад су пребивалиште и боравиште осуђеног непознати, за упућивање осуђеног на извршење казне затвора надлежан је основни суд који је донео првостепену одлуку, а ако је ту одлуку донео виши суд, за упућивање је надлежан основни суд у месту седишта тог вишег суда. Осуђеног који је у притвору на извршење казне затвора упућује основни суд на чијем подручју је седиште завода у коме је осуђени притворен (члан 55 ЗИКС-а).

Завод одмах обавештава надлежни суд да се осуђени јавио на извршење казне затвора, као уколико се осуђени не јави на извршење казне у року од три дана од дана када је требало да се јави на извршење. У другом случају суд наређује довођење, а ако се осуђени крије или је у бекству, наређује издавање потернице и о томе обавештава завод.

Почетак извршења казне рачуна се од дана када се осуђени јавио у завод на извршење казне, а уколико се добровољно не јави почетак извршења казне затвора рачуна се од дана када је осуђени лишен слободе (члан 57 ЗИКС-а).

7.8. Одлагање извршења казне затвора

Одлагање извршења казне затвора могуће је у законом предвиђеним случајевима, односно на молбу осуђеног у року од три дана од пријема налога за извршење казне у којој се наводе разлози за одлагање, прилажу се докази који потврђују наведене разлоге и назначава време за које се одлагање тражи (члан 59 ЗИКС). Извршење казне затвора може се одложити:

- 1) ако је осуђени оболео од тешке акутне болести - док болест траје или због тешке хроничне болести, ако се стање осуђеног знатно погорша, а нема услова за лечење у заводу или Специјалној затворској болници;
- 2) ако је осуђена жена навршила шести месец трудноће или има дете млађе од једне године - најдуже до навршене треће године живота детета;
- 3) због смрти или тешке болести брачног друга, детета, усвојеника, родитеља или усвојитеља осуђеног - најдуже три месеца од дана одлагања;
- 4) ако је супруга осуђеног на три месеца пред порођајем или је од њеног порођаја протекло мање од шест месеци, а нема других чланова домаћинства који би јој помогли - најдуже шест месеци од дана одлагања;
- 5) ако су заједно са осуђеним на извршење казне позвани његов брачни друг или други члан заједничког домаћинства или је неко од њих већ у затвору - најдуже шест месеци од дана одлагања;

- 6) ако је осуђеном одлагање потребно због неодложних пољских или сезонских радова или радова изазваних каквим удесом, а у породици осуђеног нема потребне радне снаге - најдуже три месеца од дана одлагања;
- 7) ако је осуђени обавезан да заврши започети посао услед чијег неизвршења може настати знатна штета - најдуже три месеца од дана одлагања;
- 8) ако је осуђеном одлагање потребно због завршетка школовања - најдуже шест месеци од дана одлагања;
- 9) ако је осуђеном одлагање потребно за полагање већ пријављеног испита - најдуже два месеца од дана одлагања.

Даном одлагања извршења казне затвора сматра се дан када је донето решење о одлагању које је председник основног суда је дужан да поводом молбе за одлагање извршења казне затвора донесе решење у року од три дана од пријема молбе (члан 63 ЗИКС-а). Неблаговремену молбу коју поднесе неовлашћено лице и молбу уз коју нису благовремено приложени докази, председник основног суда одбацује. Осуђени може, у року од три дана против првостепеног решења изјавити жалбу председнику надлежног вишег суда, о којој је председник вишег суда дужан да одлучи у року од три дана од њеног пријема (члан 64 ЗИКС-а). Решење којим се одлучује о одлагању доставља се заводу без одлагања.

7.9. Пријем и разврставање осуђеног у заводу

Пријему и разврставању осуђеног у заводу, претходе одређене радње односно приликом ступања у завод најпре се утврђује идентитет осуђеног, обавља лекарски преглед и отвара здравствени картон, после чега му се одређује матични број који се

одређује према редоследу доласка осуђеног у завод у току календарске године и користи се све време издржавања казне.

Осуђени се приликом ступања у завод упознаје с правима и обавезама које има за време издржавања казне. Завод је дужан да омогући осуђеном да се одмах по пријему јави породици или лицу које он одреди.

Затим се фотографише, узимају му се отисци папиларних линија са прстију, мери се његова телесна тежина, висина, бележи лични опис, особени знаци, тетоваже, и друга обележја ако их има.

Личне ствари осуђеног, које према пропису о кућном реду завода осуђени не сме да поседује, стављају се на депозит или се предају, односно достављају о трошку осуђеног, лицу које он одреди, о чему се издаје потврда. Кварљиве ствари се уништавају, о чему се саставља записник чији примерак се уручује осуђеном. Прописом који уређује кућни ред завода уређује се које ствари осуђени може задржати. Након ступања у завод, осуђени се упућује у пријемно одељење, где се може задржати најдуже 30 дана.

У пријемном одељењу се упознаје личност осуђеног, утврђује степен ризика, капацитет за промену и индивидуалне потребе у циљу одређивања индивидуализованог програма поступања и његовог разврставања у затворено, полуотворено или отворено одељење, у складу са прописом министра надлежног за послове правосуђа који уређује третман, програм поступања, разврставање и накнадно разврставање осуђених. Разврставање осуђеног врши се на основу процењеног степена ризика, врсте кривичног дела, висине изречене казне, здравственог стања, односа осуђеног према кривичном делу, облика кривице, раније осуђиваности и других критеријума утврђених прописом министра надлежног за послове правосуђа који уређује третман, програм поступања, разврставање и накнадно разврставање осуђених. Током извршења казне затвора, у зависности од степена остваривања програма поступања, програм поступања може се изменити и накнадно разврставати осуђеног у групу са већим или мањим степеном посебних права и погодности. Осуђени се накнадно разврстава у групу са већим степеном посебних права и погодности када остварује програм поступања, индивидуалне циљеве или када му је

накнадно утврђен мањи степен ризика. Са мањим степеном посебних права и погодности, осуђени се накнадно разврстава на основу изречене дисциплинске казне за тежи дисциплински преступ или накнадно утврђеног повећаног степена ризика, као и на основу изречене дисциплинске казне за лакши дисциплински преступ, покретања новог кривичног поступка или изречене нове казне затвора.

Одлука о програму поступања, разврставању и накнадном разврставању уређена је чланом 75 ЗИКС-а. Одлуку о програму поступања и накнадном разврставању доноси управник завода на образложен предлог стручног тима, који се заснива на оцени испуњености услова прописаних прописом министра надлежног за послове правосуђа који уређује третман, програм поступања, разврставање и накнадно разврставање осуђених. Стручни тим састављен је од представника служби завода. У заводима где нема служби за третман и здравствену заштиту, чланове стручног тима чине запослени одговарајуће струке који процењују степен ризика и здравствено стање осуђеног. Одлука о програму поступања и одлука о накнадном разврставању доставља се осуђеном најкасније у року од три дана од дана доношења одлуке. Против одлуке о накнадном разврставању осуђени има право жалбе директору Управе, у року од три дана од дана пријема одлуке. Жалба не одлаже извршење одлуке.

Против одлуке директора Управе по жалби на одлуку о накнадном разврставању, осуђени може поднети захтев за судску заштиту судији за извршење. Министар надлежан за послове правосуђа доноси пропис који уређује третман, програм поступања, разврставање и накнадно разврставање осуђених.

Што се тиче режима затворске установе у услова живота осуђених лица, унутар установе влада унутрашњи ред и постоји одређена организација живота осуђеника. Режим затворске установе обухвата смештај осуђеника и распоред дневних активности, њихова права и обавезе и начин њиховог остваривања, механизам контроле, одржавање реда, дисциплинске мере, организацију и спровођење третмана, одржавање веза са спољним светом. Режим сваке затворске установе, схваћен у тесној повезаности са циљевима савременог система извршења кривичних санкција, мора бити такав да одговара преваходно остваривања преваспитног утицаја, а затим и другим комплементарним

утицајима, да отклони могућност бекства и обезбеди подношљив живот у затворској установи. Томе битно доприноси радно ангажовање и садржајно коришћење слободног времена.

Међутим, иако је превасоходни циљ уређења установе преваспитање и ресоцијализација режим затворске установе више је усмерен на чување и контролу осуђеника него на преваспитање. Типична реакција осуђеника на строге услове режима је да осуђеници гледају на казну као неправду нанешену од стране друштва, која се непосредно испољава према особљу.⁴³

8.3. Алтернативе законском кажњавању

Чињеница да у свету постоји преко 8.7 милиона људи у затвору говори о потреби да како европске тако и друге земље поново размотре системе кажњавања. Многи од затвореника живе у веома тешким животним условима, без довољно хране и воде, у условима насиља, болести и корупције. Многи од њих који се налазе у затворима још увек нису осуђени. Они се налазе у просторијама које су пренатрпане и чекају на судски поступак. Многи осуђеници нису осуђени због тешких кривичних дела нити представљају опасност за заједницу. Затвор такође преставља и место где долази до излагања оваквог типа осуђеника криминалној зарази. Управо због свих негативних страна затвора многе земље почињу да уводе алтернативно кажањавање.

У том погледу PRI (Penal Reform Interantional/PRI), врло рано је почело активности у овом региону. PRI ради на томе да смањи број случајева казни затвора и да се унапреде услови у затворима, када је је казна затвора једина могућа казна.

Досадашња перспектива и искуство показују рад PRI, који је најбоље показује приказ у чланку „Алтернативе затворским казнама - међународне перспективе и искуства, Ахмед Отхмаи, председник Међународног удружења за кривичне санкције.

⁴³ Радоман М., Пенелогија и систем извршења кривичних санкција, Нови Сад –Београд, 2003, стр.212

Стопа кривичних дела – стопа затворских казни

1. Студије које је у Великој Британији израдио Тарлинг показују да је стопа затворских казни порасла за 25 %, док стопа кривичних дела је смањена за 1 %
2. Студије Marveila и Mudija (Marvell i Moody) у Сједињеним Америчким Државама показује да пораст броја затвореника има врло мало утицаја на број убиства, силовања и физичких напада
3. Stiven Levit (Stiven Levitt) из САД-а је показао да пораст затворске популације смањује број имовинских деликата, али само ако посматрамо имовинске деликте „мање друштвене опасности“

Ограничена примена алтернативних казни налази полазиште у ограниченом законодавству, недостатку надзора и у томе што се алтернативе сматрају меком опцијом.

Као аргументи за служење у заједници наводе се следећи: оно укључује кажњавање, интегрисано место да искључује, ангажује заједницу, ослобађа средства која се могу употребити у друге сврхе, не фаворизује рецидиве, обезбеђује корист за приватне и јавне агенције које имају одређене потребе, омогућава ради обезбеђује подршку породице, ОУ извесним случајевима обезбеђује стицање професије или новог посла, адекватан надзор може довести до разних користи.

Примера ради, лош систем кажњавања који узгред није економичан и чија средства много адекватније могу бити усмерена, уз истовремено побољшање система кажњавања јесте Бразилски систем кажњавања. Према евиденцији број осуђеника који су држани због ненасилних кривичних дела: 58.000, годишњи трошкови по затворенику УСД 4.150, док годишњи трошкови за 58.000 затвореника износе УСД 240.700,00. Поменути износ од 240.700.000 довољан је да се сагради: - 23.457 станова за сиромашне или 6.450 амбуланти или 504 школе. У Бразилу 16 милиона људи живи у тоталној беди, без места за становање, без сталног запослења, без медицинске заштите и без могућности за образовање.

Стратегије за промоцију алтернативних облика кажњавања и смањење примене затворских казни:

- Писање чланака у новинама и часописима
- Учествовање у радио и Тв програмима
- Разговори са људима запсоленим у медијама
- Организовање семинара
- Одржавање предавања на универзитетима
- Развијање истраживачких пројеката усмерених на јавно мњење
- Залагање за промену законодавства

PRI ради на томе да правосуђе постане доступно за сиромашне и немоћне, затим на искорењивању свих облика непоштене и неетичне дискриминације током и у вези примене казних мера. Промовише укидање смртне казне за сва кривична дела и у свим земљама што је и услов за чланство и стандард Европске Уније. Такође, заговара смањење примене затворских санкција и примену конструктивне незатворске санкције, при томе не губећи из вида интерес жртава. Суштина њиховог залагања налази полазиште у тези да слање ситних преступника у затвор не помаже ни жртви ни правди, већ само те делинквенте који су извршили лакше кривично дело доводи у контакт са много опаснијим криминалцима и излаже их криминалној зарази. Ако се вратимо на белу књигу припремљену 1990. године у Великој Британији у којој стоји да „Затвор је скуп начин да се криминалци учине још горим“ можемо закључити да ми шаљемо у затвор деликвенте које врше лакша кривична дела заједно са деликвентима тешких кривичних дела који ће се касније вратити у заједницу и контаминирати друге људе, наше друштво. Уместо тога требало би да се ради на поправљању система кажњавања, на осмишљавању и раду на алтернативним казнама оних који не морају бити послати у затвор, и унапређењу услова у затворима за оне којима је једина могућа казна затвор.

Досадашњи најбољи рад ове организације показује резултат у Африци, где је донео најбоља искуства у развијању добрих затворских пракси и алтернативних облика

кажњавања. Модел службе у заједници који је до сада уведен у многим земљама, развијен је и у Зимбабвеу, чији се успех огледа у следећем: једноставност и јасноћа, стално давање обавештења оних који учествују у процесу, волонтери и шема – план развоја. Остали елементи успеха:

- Значајна улагања у кампање у којима се јавност обавештава о сржи промена
- Учешће заједница
- Адекватно особље које се бави осуђеницима
- Брзо решавање практичних проблема
- Уверење да добро законодавство није довољно

Циљ примењеног модела јесте да идеја да се починиоци кривичних дела налазе унутар заједнице, као део те заједнице јер затвореници морају бити ресоцијализовани како би се у друштво вратили промењени и спремни да живе унутар заједнице поштујући законе.⁴⁴

8. Савремени облици затворског третмана

Упркос чињеници да казна лишења слободe представља релативно широко примењивану кривичну санкцију, с циљем отклањања негативних ефеката које ова кривична санкција проузрокује као резултат тога настале су алтернативне казне и мере које доводе до ограничења примене казне лишења слободe, као и негативних ефеката.

Тежња за ограничењем примене казне затвора јавила се упоредо са предлагањем мера које би могле заменити ову казну. Тако је Ломброзо сматрао да увек, када је могуће треба избећи изрицање казне затвора и заменити је неком другом казном, као што је надокнада штете, телесна казна, условна осуда, новчана казна, јемство или укор. Такође је Лист, као један од представника социолошке школе истицао штетност краткотрајних казни

⁴⁴ „Алтернативе затворским казнама- међународне перспективе и искуства, Ахмед Отхмаи, председник Међународног удружења за кривичне санкције. Алтернативе затворским казнама, Фонд за отворено друштво Београд 2005. године, страна 91-99

затвора и залагао се за примену новчане казне и условне осуде. Тако се пред крај IX века и почетком XX развија један нови вид казних мера.

Алтернативно кажњавање обухвата различите поступке и мере и којима се избегава вођење кривичног поступка и/или кажњавање за учињене прекршаје и лака кривична дела, или се у циљу успешније ресоцијализације осуђеног, уместо казне затвора одређује испуњење неких обавеза, укључење у социјално-педагошки и амбулантни третман или делимично затварање.

8.3. Облици затворског третмана

С циљем да се превазиђу недостаци извршења казне затвора дошло је до осмишљавања разних модификација затворског третман, увођењем:

- Кућног затвора
- Викенд затварања
- Куће на пола пута
- Полудневног затварања
- Шок терапије и логора за обуку

8.3.1. Куће на пола пута и полу и викенд затвори

Ове алтернативне санкције настале су као покушај да се ублаже или отклоне депривације које класични затворски систем изазива, а пре свега да се омогуће чешћи контакти са осуђених са породицом и ужом социјалном средином. Сходно томе, да би се спречила отежана интегрисаност осуђеника нарочито последица код оних осуђеника који су били осуђени на издржавање дуже временске казне затвора дошло је до осмишљавања различитих модалитета полузатварања као што је затварање преко викенда, полудневно затварање, „кућа на пола пута“ и неки облици полуслободе.

Идеја о полу и викенд затворима се јавила почетком 20. века у САД као тежња да се избегну негативни ефекти краткотрајних затвора. Најчешће се изричу учиниоцима лакших кривичних дела, који и поред издржавања ове казне настављају да раде и воде живот као и пре осуде уз ограничења као што су одлазак кући у ноћним часовима у случају полу затварања односно за слободне дане у случају викенд затварања. Смисао се огледао у томе да осуђени у одређено време напушта затвор ради обављања својих професионалних активности.

Ноћни и викенд затвор представља једну од модификација извршења казне затвора при чему полудневно затварање значи боравак у затвору одређен број сати, најчешће ноћу док дању обавља своје професионалне активности, док викенд означава издржавање казне током нерадних дана, а преко недеље обављање професионалних активности и слободно кретање.⁴⁵

Од пробације која је вид алтернативне казне ноћни и викенд затвор треба разиковати по томе што се уз пробацију прописује надзор. За успешно извршење ове казне од значаја је мотивисаност осуђеног и жеља да покаже заједници да је спреман да живи и ради поштујући прописе. Имајући у виду услове које је потребно да испуни осуђени у погледу тежине извршења кривичног дела, дужине трајања казне затвора као и у погледу радног односа, није велики број осуђених лица на која се може применити овај вид модификованог извршења казне затвора.

8.3.2. Краткотрајни затвор (шок затварање) и логори за обуку

Као један од начина за превазилажење великог броја осуђеника у затворима је примена програма Охајо, који представља шок затварање односно шок пробацију која је уведена 1965. године у америчкој држави Охајо и означава осуђење делинквента на краткотрајно затварање уз изречену пробацију.

⁴⁵ Мило Бошковић, Миленко Радоман, Пенологија, Нови Сад, 2002 година, стр.105

Сврха овог програма се огледала у краткотрајном излагању делинквента шоку затвора, али и ослобођењу пре деловања криминалне инфекције/заразе, односно да буде ослобођен пре него што до њега допре затворски утицај. Касније се овај програм проширио и на друге савезне државе у САД, с тим што су критике овог програма биле усмерене на то да се њиме нарушава основни смисао пробације односно избегавање негативног утицаја затвора.

Разлика између шок пробације и шок затварања се огледа се у упућивању осуђеника у затвор где је изложен негативном утицају затвора, док се код шок затварања осуђеник издваја од опште затворске популације. Те посебне установе за смештај осуђеника се често називају логори за обуку, где су осуђеници изложени строгом режиму дневне рутине физичких вежби и рада, под дисциплином која одговара војној обуци. Програми могу да обухвате и мере рехабилитације, попут едукативних третмана и третмана одвикавања од дроге. Будући да је реч о релативно новом виду алтернативне казне затвора у САД и да су истраживања у утицају још увек у почетној фази, логори за обуку наилазе на доста критика међу пенеолозима у САД, док су бројне државе САД укинуле ову врсту казне.⁴⁶

8.3.3. Кућни затвор

Кућни затвор подразумева издржавање казне затвора у кућним условима о чему по правило доноси одлуку суд. Приликом издржавања казне осуђеници морају да поштују одређена правила која се огледају у ограничењу да не могу самовољно да напусте кућне просторије у којима издржавају казну, јер свако недозвољено напуштање може бити санкционисано и може имати за последицу издржавање казне затвора у казнено-поправној институцији или затвору. У пракси када осуђени жели да напусти кућне просторије мора благовремено затражити писаним путем или преко свог браниоца одобрење надлежног судије у коме мора назначити дан и време напуштања просторије као и разлог.

⁴⁶ Костантинковић-Вилић С., Костић М., Пенологија, Ниш 2011, стр. 259

Најчешће се примењује као алтернатива за краткотрајне казне затвора, при чему су од значаја неке околности и својства учиниоца кривичног дела као што је на пример узраст, здравствено стање, обавезе према породици, затим да ли осуђени има свој дом као и телефонску линију у случају електронског надзора који се веома често комбинује са овом казном. Кућни затвор може укључивати и низ других обавеза као што су провере његове присутности кући ненајављеним посетама, или уколико је имао проблем са употребом дроге ненајвљено теститрање и слично.⁴⁷

Предности издржавања казне затвора у кућним условима су бројне, почев од избегавања негативног утицаја затвора на осуђено лице, као што је стигматизација осуђеног лица, затим наставак вођења приватног живота и могућност рада у кућним условима или уз дозволу ван куће.

Кућни затвор може бити изречен са или без електронског надзора. Најпре је у примени било изрицање кућног затвора без електронског надзора које је подразумевало испуњење одређених услова. Тако је изрицање кућног затвора према италијанским прописима могуће ако су испуњени следећи услови: дужина изречене казне затвора до четири године или ако преостали део неиздржане казне износи четири године; категорија осуђених лица, трудне жене, мајке које имају децу до 10 година која живе са њима, очеви који немају супругу, а живе са децом која имају до десет година, лица изнад 60 година старости и лица до 21 године старости која се школују, имају здравствене проблеме или имају сопствену породицу. Такође може бити изречена ова казна и уколико је предвиђена казна затвора до две године, уколико суд оцени да ће се сврха кажњавања остварити и на овај начин.

Изрицање кућног затвора са електронским надзором први пут је представљено у САД 1964. године, али тек последњих година двадесетог века постаје распрострањено. Кућни затвор са електронским надзором настао је као одговор на потребу да се утврди да ли осуђено лице поштује правила приликом издржавања казне затвора у кућним условима. У примени су два облика контроле: пасивни и активни. Пасивни се огледа у томе да

⁴⁷ Платек М., Алтернативне казне затвора - Погрешан концепт, реформа кривичног законодавства алтернативне кривичне санкције, Подгорица, мај, 2003, страна 4

осуђени потврђује своје присуство јављањем на телефон и других техничких уређаја док је активни када осуђени носи електронске уређаје причвршћене за зглобове ногу или руку, који су повезани са компјутером који региструје његово недозвољено кретање и напуштање кућног односно дозвољеног простора.⁴⁸

У држави Флорида, као алтернатива кућном надзору коришћен је ГПС- надгледање глобалним позиционим системом, где се уз помоћ сателита пратило кретање 600 осуђеника. ГПС био је програмиран тако да на пример пружи информацију овлашћеном службенику када се сексуални делинквент приближи школском дворишту. Међутим, негативна страна била је цена коштања овог програма, према информацијама из чланка америчких новина, цена оваквог надзора је 9,17 \$ наспрам 50 центи колико кошта дневно смештај у затвору, односно 3 \$ колика је цена конвенционалног електронског надзора.

Кућни затвор и електронски надзор примењује се у Великој Британији, Холандији, Шведској, Португалији, Француској, Белгији, Италији, док су у Шпанији и Немачкој пробни пројекти још увек у току. Поред тога што представљају кривичну санкцију, ове мере представљају и ефикасну алтернативу затвору, а у неким државама се примењују и уз условни отпуст, или чак и након извршења затворске казне као вид контроле бившег затвореника и његовог прилагођавања на слободи. Примера ради, у Енглеској у одређеним случајевима електронски надзор примењује се шест месеци по одслужењу затворске казне, док је на Флориди, након бруталног убиства две девојчице 2005. године донет закон по коме ће сва осуђена лица на казну затвора преко 25 година због педофилије бити доживотно под електронским надзором.⁴⁹

У САД се најчешће изриче заједно са електронским надзором мера јављања одређеним центрим, као облик поправљања под надзором. За разлику од других служби које су усмерене на присмотру делинквента, центри за дневно јављање имају сврху да помогну делинквентима да се интегришу и остваре живот у друштвеној заједници, а да при томе поштују прописе. Помоћ у лечењу од употребе дроге, проналазак посла су само неки

⁴⁸ Ратковић В. „Казна затвора и њене алтернативе“, Цетиње 2010 година, страна 114

⁴⁹ Игњатовић Ђ., Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања, Београд 2007. год, Бајовић В. „Electronic monitoring and house arrest in the criminal justice systems“ str. 213-233

од примера поступања центра, при чему је акценат на учесталост контакта између деликвента и особља центра.

Наше законодавство електронски надзор у месту становања не сматра врстом казне, већ начином алтернативног извршења изречене казне затвора без напуштања просторија. Овај вид казне предвиђен је изменом и допуном КЗ Србије из 2009 године, одредбама члана 45, став 5, 6, 7 и 8 односно:

5) ако учиниоцу кривичног дела изрекне казну затвора до једне године, суд може истовремено одредити да ће се она извршити тако што ће је осуђени издржавати у просторијама у којима станује уколико се с обзиром на личност учиниоца, његов ранији живот, његово држање после учињеног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учинио може очекивати да ће се и на тај начин остварити сврха кажњавања;

6) Осуђени којем је одређено извршење казне затвора на начин предвиђен у ставу 5. овог члана не сме напуштати просторије у којима станује, осим у случајевима прописаним законом који уређује извршење кривичних санкција. Уколико осуђени једном у трајању преко шест часова или два пута у трајању до шест часова самовољно напусти просторије у којима станује, суд ће одредити да остатак казне затвора издржи у заводу за извршење казне затвора.

(7) Осуђеном за кривично дело против брака и породице који живи са оштећеним у истом породичном домаћинству не може се одредити извршење казне затвора на начин прописан у ставу 5. овог члана.

ЕМПИРИЈСКИ ПРИСТУП

1. Предмет емпијског истраживања – просторни и временски оквир

Полазећи од чињенице да у кривичном законодавству РС постоји само један облик казне лишења слободe – казна затвора, предмет емпијског дела истраживања у мастер раду “Појава и развој казне лишења слободe” је казна затвора чија се сврха огледа у остварењу законом постављеног циља - поправљање и преваспитање, односно ресоцијализација учиниоца кривичног дела и спречавање да поново учини кривично дело. Наиме, кривичним закоником РС казна затвора предвиђена је као главна казна уз коју се могу изрећи споредне казне. Због немогућности проучавања казне затвора на целој територији Републике Србије предмет истраживања овог емпијског мастер рада биће ограничен на Основни и Виши суд у Нишу. Уједно, неопходно је одредити поред просторног оквира истраживања и његов временски оквир. Стога ће емпијски део истраживања временски бити одређен на период од јануара 2013. године до децембра 2015. године.

2. Циљ и значај рада/истраживања

Циљ истраживања је установљивање броја изречених казни затвора у посматраном временском периоду од стране Основног и Вишег суда у Нишу. Наиме, истраживањем је утврђено број случајева у којима је изречена казна затвора у односу на врсте кривична дела за период од 01.01.2013. године до 31.12.2015. године, као и у односу на алтернативне кривичне санкције као што је казна кућног затвора.

3. Хипотезе истраживања

Истраживач је хипотезе, које ће истраживањем бити проверене, поставио на следећи начин:

Појава и развој казне лишења слободе

- пред Основним судом у Нишу највише су изречене казне затвора до 6 месеци и од 6 месеци до годину дана
- Основни суд у Нишу ретко изриче казну затвора у трајању од годину дана до 3 године
- Пред Основним судом ретко су изречене казне затвора у трајању од 3 до 5 године, а још ређе у трајању од 5 до 10 година
- пред Вишим судом у Нишу су процентуално највише изречене казне затвора у трајању од 3 до 5 година и од 5 до 10 година
- Виши суд у Нишу ретко изриче казну затвора у трајању од 10 до 20 година, а најмање проценуално су изречене казне затвора у трајању од 20 до 40 година
- ретко се изриче казна кућног затвора.

4. Методе коришћене приликом спровођења истраживања

У току спровођења емпиријског истраживања, истраживач је користио метод анализе садржаја приликом увида у списе и правноснажне пресуде Основног и Вишег суда у Нишу и податке добијене у програму „Либра“ који представља електронски уписник, а у складу са одређеним временским оквиром спровођења истраживања и постављеним хипотезама.

5.1. Резултати истраживања

Због анализе и прегледности у наредном делу рада су прикупљени подаци о изреченим казнама затвора према врсти кривичних дела за период од 01.01.2013. године до 31.12.2015. године приказани одвојено пред Основним судом у Нишу и пред Вишим судом у Нишу.

Појава и развој казне лишења слободе

Табеларним приказом број 1 обухваћен је број изречених казни затвора према врсти кривичних дела пред Основним судом у Нишу, док су табеларним приказом број 2 представљене изречене казне затвора према врсти кривичних дела пред Вишим судом у Нишу.

У наставку су представљени добијени статистички подаци из Основног и Вишег суда у Нишу у погледу изрицања кућног затвора односно издржавање казне затвора у кућним просторијама у којима осуђени станује.

5.1.1. Осуђена пунолетна лица према врсти кривичног дела према статистичким подацима о казненој политици за период од 01.01.2013. године до 31.12.2015. године

Назив органа: **Основни суд**

Табела 1

Врсте кривичних дела		До 6 месеци	%	Од 6 до 1 год.	%	Од 1 до 3 год.	%	Од 3 до 5 год.	%	Од 5 до 10 год.	%
Тешка телесна повреда	Став 1	19	73,08	6	23,08	1	3,85	0	0	0	0
	Став 5	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0
	Став 6	2	100	0	0	0	0	0	0	0	0
Лака телесна повреда	Став	7	100	0	0	0	0	0	0	0	0
	Став 1	1	50,00	1	50,00	0	0	0	0	0	0
	Став 2	7	77,78	2	22,22	0	0	0	0	0	0
Учествовање у тучи	Став	3	100	0	0	0	0	0	0	0	0
Угрожавање Опасним оруђем при тучи и свађи	Став	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0
Противправно лишење Слободе	Став 1	4	100	0	0	0	0	0	0	0	0
Повреда права на штрајк	Став 1	0	0	3	100	0	0	0	0	0	0
Недозвољене полне радње	Став 2	1	50,00	1	50,00	0	0	0	0	0	0

Појава и развој казне лишења слободe

Насилје у породици	Ст. 1	24	63,16	8	21,05	6	15,79	0	0	0	0
	Ст. 2	11	47,83	7	30,43	5	21,74	0	0	0	0
	Ст. 3	7	36,84	6	31,58	6	31,58	0	0	0	0
Недавање издржавања	Ст.	1	50,00	1	50,00	0	0	0	0	0	0
	Ст. 1	16	88,89	2	11,11	0	0	0	0	0	0
Тешка дела против безбедности јавног саобраћаја	Ст.	0	0	1	25,00	3	75,00	0	0	0	0
Крађа	Ст.	49	73,13	15	22,39	0	0	0	0	0	0
	Ст. 1	50	71,43	17	24,29	0	0	0	0	0	0
	Ст. 2	1	50,00	1	50,00	0	0	0	0	0	0
Прикривање	Ст. 2	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0
Оштећење поверилаца	Ст. 1	10	100	0	0	0	0	0	0	0	0
	Ст. 2	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0
Превара у осигурању	Ст. 1	0	0	0	0	1	100	0	0	0	0
Неосновано добијање кредита и др. погодности	Ст. 1	1	50,00	1	50,00	0	0	0	0	0	0
Ситна крађа, утаја и превара	Ст. 1	2	100	0	0	0	0	0	0	0	0
Неовлашћено коришћење туђег возила	Ст. 1	1	33,33	2	66,67	0	0	0	0	0	0
Изнуда	Ст. 1	5	27,78	4	22,22	9	50,00	0	0	0	0
Уцена	Ст. 1	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0

Појава и развој казне лишења слободe

Врсте кривичних дела		До 6 месеци	%	Од 6 до 1 год.	%	Од 1 до 3 год.	%	Од 3 до 5 год.	%	Од 5 до 10 год.	%
Грађење без грађевинске дозволе	Ст. 1	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0
Издавање чека и коришћење платних картица без покрића	Ст. 3	3	50,00	0	0	3	50,00	0	0	0	0
Недозвољено држање оружја или распрскавајућих материјала	Ст. 1	3	37,50	2	25,00	3	37,50	0	0	0	0
	Ст. 2	1	16,17	5	83,33	0	0	0	0	0	0
Неовлашћена производња и Стављање у промет опојних дрога	Ст. 1	2	66,67	1	33,33	0	0	0	0	0	0
	Ст. 2	2	66,67	1	33,33	0	0	0	0	0	0
Неовлашћено држање опојних дрога	Ст.	15	100	0	0	0	0	0	0	0	0
Шумска крађа	Ст.	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0
	Ст. 1	2	100	0	0	0	0	0	0	0	0
	Ст. 2	0	0	1	100	0	0	0	0	0	0
Изазивање опште опасности	Ст. 1	4	50,00	3	37,50	1	12,50	0	0	0	0
	Ст. 4	2	100	0	0	0	0	0	0	0	0
Тешка дела против опште сигурности	Ст. 1	0	0	5	100	0	0	0	0	0	0
	Ст. 4	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0
Угрожавање јавног саобраћаја	Ст. 1	1	50,00	1	50,00	0	0	0	0	0	0
	Ст. 3	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0

Појава и развој казне лишења слободe

Врсте дела	кривичних дела	До 6 месеци	%	Од 6 до 1 год.	%	Од 1 до 3 год.	%	Од 3 до 5 год.	%	Од 5 до 10 год.	%
Тешка дела против безбедности јавног саобраћаја	Ст. 1	16	57,14	9	32,14	3	10,71	0	0	0	0
	Ст. 3	3	42,86	3	42,86	1	14,29	0	0	0	0
	Ст. 4	5	21,74	11	47,83	5	21,74	0	0	0	0
Спречавање лица у врђењу службене радње	Ст. 1	2	66,67	1	33,33	0	0	0	0	0	0
Напад на службено лице у вршењу службене дужности	Ст. 1	3	75,00	1	25,00	0	0	0	0	0	0
	Ст. 2	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0
	Ст. 3	6	66,67	2	22,22	1	11,11	0	0	0	0
Скидање и повреда службеног печата и знака	Ст. 1	2	66,67	0	0	1	33,33	0	0	0	0
Лажно представљање	Ст.	1	50,00	0	0	1	50,00	0	0	0	0
Самовлашће	Ст. 1	2	100	0	0	0	0	0	0	0	0

Појава и развој казне лишења слободe

Врсте кривичних дела		До 6	%	Од 6	%	Од 1	%	Од 3	%	Од 5	%
		месец и		до 1 год.		до 3 год.		до 5 год.		до 10 год.	
Помоћ учиниоцу после извршења кр.дела	Ст.	36	19,15	56	34,15	71	43,29	0	0	0	0
	Ст. 1	36	19,15	80	42,55	72	38,30	0	0	0	0
	Ст. 2	1	16,67	3	50,00	2	33,33	0	0	0	0
	Ст. 3	0	0	0	0	2	66,67	1	33,33	0	0
Лажно пријављивање	Ст. 1	2	40,00	2	40,00	1	20,00	0	0	0	0
Давање лажног исказа	Ст. 1	5	13,51	10	27,03	19	51,35	0	0	0	0
	Ст. 3	0	0	0	0	1	100	0	0	0	0
Изазивање панике и нереда	Ст. 1	2	50,00	2	50,00	0	0	0	0	0	0
Насилничко понашање	Ст.	6	42,86	6	42,86	2	14,29	0	0	0	0
	Ст. 1	8	66,67	2	16,67	2	16,67	0	0	0	0
	Ст. 2	18	85,71	3	14,29	0	0	0	0	0	0
Недозвољен прелазак државне границе и кријумчарење људи	Ст. 1	2	66,67	1	33,33	0	0	0	0	0	0
	Ст. 2	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0
	Ст. 3	3	75,00	1	25,00	0	0	0	0	0	0
Фалсификовање исправе	Ст.	18	81,82	4	18,18	0	0	0	0	0	0
	Ст. 1	5	50,00	5	50,00	0	0	0	0	0	0
	Ст. 2	8	100	0	0	0	0	0	0	0	0
	Ст. 3	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0

Појава и развој казне лишења слободe

Врсте дела	кривичних дела	До 6 месеци	%	Од 6 до 1 год.	%	Од 1 до 3 год.	%	Од 3 до 5 год.	%	Од 5 до 10 год.	%
Фалсификовање службене исправе	Ст. 1	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0
Злоупотреба службеног положаја	Ст. 1	6	60,00	4	40,00	0	0	0	0	0	0
	Ст. 4	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0
Проневера	Ст. 1	0	0	2	100	0	0	0	0	0	0
	Ст. 2	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0
Трговина утицајем	Ст. 2	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0

Анализирајући табеларни приказ број 1 за осуђена пунолетна лица према врсти кривичног дела према статистичким подацима о казненој политици за период од 01.01.2013. године до 31.12.2015. године пред Основним судом у Нишу можемо закључити да статистички подаци за наведени период указују да је Основни суд у Нишу за наведени период примењивао доста благу казнену политику. Резултати потврђују прву хипотезу, да су пред насловним судом процентуално највише изречене казне затвора у трајању до 6 месеци и од 6 месеци до годину дана. Казне затвора у трајању од једне године до 3 су процентуално доста мање изречене, док је казна затвора у трајању од 3 до 5 година изречена само једна за кривично дело помоћ учиниоцу после извршења кривичног дела (став 3) за које КЗ предвиђа распон кажњавања од једне до 8 година. Казна затвора у трајању од 5 до 10 година није изречена ни једна. Резултат казнене политике и постављених хипотеза приказан је у наставку рада према врсти кривичних дела за која су изречене казне затвора.

Имајући у виду распон кажњавања за кривична дела из групе кривична дела против тела и живота примењена је доста блага казнена политика. За кривично дело тешка телесна повреда (став 1) изречене су 19 казни затвора до 6 месеци, 6 казни затвора до годину дана

и једна казна затвора од једне до 3 године, за став 5 једна казна затвора од 6 месеци до једну годину и за став 6 две казне затвора до шест месеци. О благој казненој политици говоре подаци и за кривично дело лака телесна повреда за коју КЗ предвиђа новчану казну или казну затвора до једне године односно затвор до 3 године (став 2), за које је изречено 7 казни затвора до 6 месеци (став), једна казна затвора до 6 месеци и једна казна затвора од 6 месеци до годину дана (став 1), 7 казни затвора од 6 месеци и 2 од шест месеци до годину дана (став 2). За кривично дело учествовање у тучи за које је предвиђена новчана казна или казна затвора до 3 године, изречене су 3 казне затвора до 6 месеци. За кривично дело угрожавање опасним оруђем при тучи и свађи једна казна затвора до 6 месеци.

За противправно лишење слободе из групе кривичних дела против слободе и права човека и грађанина изречене су 4 казне затвора до 6 месеци. Из групе кривичних дела против повреде права на рад за кривично дело повреда права на штрајк изречене су 3 казне затвора од 6 месеци до годину дана (став 1).

Ништа строжија казнена политика није примењена на кривична дела против брака и породице, с обзиром да је за кривично дело насиље у породици изречено 24 казни затвора до 6 месеци, 8 од 6 месеци до једне године и 6 од једне до 3 године (став 1); 11 казне затвора до 6 месеци, 7 казни затвора од 6 месеци до годину дана и 5 казне од једне до 3 године (став 2); 7 казни затвора до 6 месеци, 6 од 6 месеци до годину дана и 6 од једне године до 3 (став 3). Затим, за кривично дело недавање издржавања (став1) једна казна затвора до 6 месеци и 16 од 6 месеци до годину дана; за став 2 једна казна затвора до 6 месеци и 2 од 6 месеци до годину дана. За кривично дело против безбедности саобраћаја изречена је 1 казна затвора од 6 месеци до годину дана и 3 од годину дана до 3.

За кривично дело крађа изречено је 49 казни затвора до 6 месеци, 15 од 6 месеци до годину дана (став 1); 50 казни затвора до 6 месеци и 17 казни затвора од 6 месеци до годину дана (став 2) и једна казна затвора од 6 месеци и од 6 месеци до годину дана (став 3). По једна казна затвора до 6 месеци изречена је за кривично дело прикривање, уцена и грађење без грађевинске дозволе.

Према статистичким подацима за кривична дела против привреде изречене су следеће казне. За кривично дело оштећење поверилаца 10 казни затвора до 6 месеци (став 1) и једна казна затвора до 6 месеци. За кривично дело превара у осигурању изречена је једна казна затвора од 1 до 3 године. За неосновано добијање кредита и др. погодности изречена је једна казна затвора до 6 месеци и једна од 6 месеци до годину дана. За кривично дело ситна крађа, утаја и превара 2 казне затвора до 6 месеци, За неовлашћено коришћење туђег возила једна до 6 месеци и 2 од 6 месеци до годину дана. За кривично дело изнуда 5 казне до 6 месеци, 4 од 6 месеци до годину дана и 9 од годину дана до 3 године. За издавање чека и коришћење платних картица без покрића 3 до 6 месеци и 3 од годину дана до 6 месеци.

За недозвољено држање оружја или распрскавајућих материјала изречено је 3 казне затвора до 6 месеци, 2 од 6 месеци до годину дана и 3 од 1 годину до 3 (став 1), док је за став 2 изречена једна до 6 емсеци и 5 од 6 месеци до годину дана.

Упркос распону кажњавања предвиђеног КЗ за кривична дела против здравља људи, за кривично дело неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога изречена је једна казна затвора до 6 месеци и 2 казне затвора од 6 месеци до годину дана (и за став 1 и став 2), док је за неовлашћење држање опојних дрога изречено 15 казни затвора до 6 месеци.

За шумску крађа из групе кривичних дела против природе изречена је једна казна затвора до 6 месеци за став, 2 до 6 месеци за став 1 и једна од 6 месеци до годину дана за став 2.

За изазивање опасности изречене су 4 казне до 6 месеци, 3 од 6 до годину дана и једна од једну годину до 3 (став 1), 2 казне затвора до 6 месеци (став 4), за тешка дела против опште сигурности једна казна до шест месеци (став 4) и 5 од 6 месеци до годину дана, као и за кривично дело угрожавање јавног саобраћаја где је по једна изречена до 6 месеци и једна од 6 месеци до годину. За тешка дела против безбедности саобраћаја изречене су 16 до 6 месеци за став 1, 3 за став 3 и 5 за став 4, затим 9 од шест месеци до

Појава и развој казне лишења слободе

годину дана за став 1, 3 за став 3 и 11 за став 4, док је 3 од годину дана до три године за став 1, једна за став 3 и 5 ових казни за став 4.

Што се тиче кривичних дела против државних органа, за кривично дело спречавање службених лица у вршењу службене радње изречене су 2 до 6 месеци и једна од 6 месеци до годину дана, док је за кривично дело напад на службено лице у вршењу службене дужности изречено 3 казне затвора до 6 месеци за став 1, једна за став 2, 6 за став 3, затим од 6 месеци до годину дана једна за став 1, 2 за став 3, док је од једну годину до 3 године изречена једна за став 3. За скидање и повреде службеног печата знака изречене су 2 до 6 месеци и једна од једне године до 3.

За лажно представљање изречена је једна казна затвора до 6 месеци и једна од 6 месеци до годину дана, док је за помоћ учиниоцу кривичног дела изречена једна до 6 месеци. За лажно пријављивање изречене су 2 казне затвора до 6 месеци, 2 од 6 месеци до годину дана и једна од једне године до 3. За давање лажног исказа изречене су 5 до 6 месеци, 10 од 6 месеци до годину дана и 19 од једне године до 3 (став1) док је само једна изречена од једну годину до 3 (став 3).

За изазивање панике и нереди изречене су 2 казне затвора до 6 месеци и 2 од 6 месеци до годину дана, док је за насилничко понашање изречено од 6 месеци до годину дана 6 (став), 2 (став 1) и 3 (став 2), док су по 2 казне изречене од једну годину до 3 (став и став 1).

За недозвољен прелазак државне границе и кријумчарење људи изречене су 2 казне затвора до 6 месеци (став 1), једна (став 2), 3 (став 3), затим од 6 месеци до годину дана једна казна за став1 и једна за став 3.

За фалсификовање исправе изречене су 18 казни затвора до 6 месеци (став), 5 до 6 месеци (став 1), 8 до 6 месеци (став 2) и једна до 6 месеци (став3), затим од 6 месеци до годину дана 4 (став) и 5 од 6 месеци до годину дана (став 1). Док је за фалсификовање службене исправе изречена само једна до 6 месеци. За кривично дело злоупотреба службеног положаја изречене су 6 до шест месеци 8 (став 1) и 4 од 6 месеци до годину дана 8 (став 1), док је само једна до 6 месеци за став 4. За проневеру изречене су 2 од 6

Појава и развој казне лишења слободе

месеци до годину дана за став 1 и једна до шест месеци за став 2, као и за кривично дело трговина утицајем за које је изречена само једна казна затвора до шест месеци

5.1.2. Осуђена пунолетна лица према врсти кривичног дела према статистичким подацима о казненој политици за период од 01.01.2013. године до 31.12.2015. године

Назив органа: **Виши суд**

Табела 2

Врсте кривичних дела		Број казни затвора						
		До 6 месеци	Од 6 до 1 год.	Од 1 до 3 год.	Од 3 до 5 год.	Од 5 до 10 год.	Од 10 до 20 год.	Од 20 до 40 год.
		%	%	%	%	%	%	%
Убиство	Став	1	1	8	9	10	0	0
	%	3,45	3,45	27,59	31,03	34,48	0	0
	Ст.1	0	0	0	1	2	0	0
	%	0	0	0	33,33	66,67	0	0
Тешко убиство	Ст.	0	0	0	1	0	0	1
	%	0	0	0	50,00	0	0	50,00
	Ст.1	0	0	0	0	2	2	4
	%	0	0	0	0	25,00	25,00	50,00
	Ст.5	0	0	0	0	2	0	0
	%	0	0	0	0	100	0	0
Тешка телесна повреда	Ст.3	0	0	0	0	2	0	0
	%	0	0	0	0	100	0	0
Лака телесна повреда	Став	0	2	0	0	0	0	0
	%	0	100	0	0	0	0	0
Злоупотреба права из социјалног Осигурања	Став	0	0	1	0	0	0	0
	%	0	0	100	0	0	0	0
Силовање	Став	1	0	0	2	0	0	0
	%	33,33	0	0	66,67	0	0	0
	Ст. 1	0	1	4	2	0	0	0
	%	0	14,29	57,14	28,57	0	0	0
	Ст.2	0	0	0	1	0	0	0
	%	0			100	0	0	0

Појава и развој казне лишења слободe

Врсте кривичних дела		Број казни затвора						
		До 6 месеци	Од 6 до 1 год.	Од 1 до 3 год.	Од 3 до 5 год.	Од 5 до 10 год.	Од 10 до 20 год.	Од 20 до 40 год.
		%	%	%	%	%	%	%
Обљуба над немоћним лицем	Ст. 1	0	0	1	0	1	0	0
	%	0	0	50,00	0	50,00	0	0
	Ст. 3	0	0	0	0	1	0	0
	%	0	0	0	0	100	0	0
Отмица	Ст. в 4	0	0	0	0	2	0	0
Изнуда	%	0	0	0	0	100	0	0
	%	100	0	0	0	0	0	0
	Ст. 4	0	0	5	1	0	0	0
	%	0	0	83,33	16,67	0	0	0
Неовлашћено држање опојних дрога	Ст.	5	0	0	0	0	0	0
	%	100	0	0	0	0	0	0
Омогућавање уживања опојних дрога	Ст. 1	1	0	0	0	0	0	0
	%	100	0	0	0	0	0	0
Изазивање опште опасности	Ст. 1	0	0	0	0	1	0	0
	%	0	0	0	0	100	0	0
Тешка дела против безбедности јавног саобраћаја	Ст.	0	0	1	0	0	0	0
	%	0	0	100	0	0	0	0
	Ст.	0	0	3	4	1	0	0
	%	0	0	37,50	50,00	12,50	0	0
Помоћ учиниоцу после извршеног кривичног дела	Ст.2	0	1	0	0	0	0	0
	%	0	100	0	0	0	0	0
	Ст. 3	1	0	0	0	0	0	0
	%	100	0	0	0	0	0	0

Појава и развој казне лишења слободe

Врсте кривичних дела		Број казни затвора						
		До 6 месеци	Од 6 до 1 год.	Од 1 до 3 год.	Од 3 до 5 год.	Од 5 до 10 год.	Од 10 до 20 год.	Од 20 до 40 год.
		%	%	%	%	%	%	%
Давање лажног исказа	Ст.1	0	0	4	1	1	0	0
	%	0	0	66,67	16,67	16,67	0	0
	Ст.2	0	1	3	4	0	0	0
	%	0	12,50	37,50	50,00	0	0	0
	Ст.1	0	0	1	0	0	0	0
	%	0	0	100	0	0	0	0
Насилничко понашање	Ст. 2	6	0	0	0	0	0	0
	%	100	0	0	0	0	0	0
Насилничко понашање на спортској приредби	Ст.1	7	1	0	0	0	0	0
	%	87,50	12,50	0	0	0	0	0
	Ст.2	1	0	0	0	0	0	0
	%	100	0	0	0	0	0	0
Недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја	Ст. 1	0	0	2	1	0	0	0
	%	0	0	66,67	33,33	0	0	0
	Ст. 4	1	0	2	0	0	0	0
	%	33,33	0	66,67	0	0	0	0
Учествовање у групи која изврши кривично дело	Ст. 4	0	1	0	0	0	0	0
	%	0	100	0	0	0	0	0
Злоупотреба службеног положаја	Ст.1	6	1	0	0	1	0	0
	%	75,00	12,50	0	0	12,50	0	0
	Ст.2	1	0	0	0	0	0	0
	%	100	0	0	0	0	0	0
	Ст.3	1	1	1	1	0	0	0
%	25,00	25,00	25,00	25,00	0	0	0	

Појава и развој казне лишења слободe

Врсте кривичних дела		Број казни затвора						
		До 6 месеци	Од 6 до 1 год.	Од 1 до 3 год.	Од 3 до 5 год.	Од 5 до 10 год.	Од 10 до 20 год.	Од 20 до 40 год.
		%	%	%	%	%	%	%
Примање мита	Ст.1	0	7	2	0	1	0	0
	%	0	70,00	20,00	0	10,00	0	0
	Ст.2	0	0	1	0	0	0	0
	%	0	0	100	0	0	0	0
Давање мита	Ст.	2	0	0	0	0	0	0
	%	100	0	0	0	0	0	0
Трговина људима	Ст.1	0	0	0	3	0	0	0
	%	0	0	0	100	0	0	0
Непредузимање мера за обезбеђење војне јединице	Ст. 1	0	1	1	0	0	0	0
	%	0	50,00	50,00	0	0	0	0

Табелом број 2 приказане су изречене казне затвора пред Вишим судом у Нишу за сва кривична дела за период од јануара 2013. године до децембра 2015. године. Анализирајући податке пред Вишим судом у Нишу потврђена су постављене хипотезе односно да се најчешће изричу казне затвора у трајању од једне до 3 године и од 3 до 5 година, наспрам казне затвора од 5 до 10 година, које су ретко за наведени период изречене. О томе да се не изричу строге казне говори и податак да је само за тешко убиство изречена казна затвора у трајању од 10 до 20 година и од 20 до 40 година и то 2 у трајању од 10 до 20 година и 4 у трајању од 20 до 40 година (став1) и једна у трајању од 20 до 40 година (став).

За кривично дело убиство, изречена је једна казна затвора до 6 месеци, једна од 6 месеци до годину дана, 8 од годину дана до 3, 9 од 3 године до 5 и 10 од 5 до 10 година

(став), док је изречена једна од 3 до 5 године и 2 од 5 до 10 (став1). За тешко убиство изречена је једна казна од 3 до 5 година (став), и по 2 од 5 до 10 година (став 1 и 5). За став 1 изречене су и 2 од 10 до 20 година и 4 од 20 до 40 година. За кривично дело тешка телесна повреда изречене су само 2 од 5 до 10 година (став 3), док су за лаку телесну повреду изречене 2 од 6 месеци до годину дана (став), док је за дело злоупотреба права из осигурања изречена само једна од једне до 3 године.

Што се тиче кривичних дела против полне слободe, за силовање изречене су следеће казне: једна до 6 месеци и 2 од 3 до 5 година (став); једна од 6 месеци до годину дана, 4 од годину дана до 3, 2 од 3 до 5 година (став 2) и једна од 3 до 5 година за став 3. За кривично дело обљуба над немоћним лицем изречена је једна од једне до 3 године и једна од 5 до 10 година (став 1) док је за став 3 изречена једна од 5 до 10 година.

Једна казна затвора до 6 месеци изречена је за кривично дело изнуда (став 3), док су за став 4 изречен 5 казне у трајању од једне до 3 године и једна од 3 до 5 година, док је за кривично дело отимица изречене су 2 од 5 до 10 година (став 4)

За неовлашћено држање опојних дрога изречене су 5 казне затвора до 6 месеци, као и једна до 6 месеци за омогућавање уживања опојних дрога. За изазивање опште опасности изречена је једна казна затвора од 5 до 10 година.

За тешка кривична дела против безбедности саобраћаја изречена је једна казна затвора од једне до 3 године (став 1), 3 казне затвора од једне до 3 године, 4 од 3 до 5 година и једна до 5 до 10 година (став 2).

За помоћ учиниоцу после извршеног кривичног дела изречена је једна од 6 месеци до годину дана (став 2) и једна до 6 месеци (став 3).

За давање лажног исказа изречене су 4 казне затвора у трајању од једне до 3 године, једна од 3 до 5 година и једна од 5 до 10 година (став 1), затим једна од 6 месеци до годину дана, 3 казне затвора у трајању од једне до 3 године, 4 од 3 до 5 година (став 2) и једна од једне до 3 године. За насилничко понашање изречене су 6 до 6 месеци, док су за

насилничко понашање на приредби изречене 7 у трајању до 6 месеци и једна од 6 месеци до годину дана (став 1), док је за став 2 изречена једна до 6 месеци.

За недозвољену производњу, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја изречене су 2 од једне до 3 године и једна од 3 до 5 година (став 1), док је за став 2 изречена једна до 6 месеци и 2 од једне године до 3.

За учествовање у тучи изречена је само једна казна затвора у трајању од 6 месеци до годину дана.

За кривично дело злоупотреба службеног положаја изречене су 6 у трајању до 6 месеци, 1 од 6 месеци до годину дана, као и једна од 5 до 10 година (став 1), затим једна у трајању од 6 месеци (став 2) и 1 у трајању до 6 месеци, 1 од 6 месеци до годину дана, 1 од годину дана до 3 године, као и једна од 3 до 5 година.

За примање мита изречене су 7 од 6 месеци до годину дана, 2 од годину дана до 3 године и једна од 5 до 10 година (став 1), док је за став 2 изречена само једна од годину дана до 3. Што се тиче кривичног дела давање мита изречене су 2 до 6 месеци.

За кривично дело трговина људима изречене су 3 казне у трајању од 3 до 5 година. За непредузимање мера за обезбеђење војне јединице изречене су две казне, једна у трајању од 6 месеци до годину дана и једна од годину дана до 3 године.

5.2. Издржавање казне затвора у кућним просторијама

Током 2011. године Управа за извршење кривичних санкција почела је реализацију још једног вида алтернативног кажњавања, односно са извршавањем казни затвора у просторијама у којима осуђени станује у складу са чл. 45 став 5 КЗ РС. Важећим кривичним законодавством предвиђена је могућност да учинилац кривичног дела за које га је суд осудио на казну затвора до једне године, може издржати ову казну у просторијама у којима станује, уколико се с обзиром на личност учиниоца, његов ранији живот, његово

држање после учињеног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учинио може очекивати да ће се и на тај начин остварити сврха кажњавања (члан 45. став 5).

У погледу алтернативне санкције напуштање кућних просторија према подацима Основног суда за прошлу годину за 16 лица су донете пресуде у којима је изречена казна затвора коју ће осуђени служити у просторијама у којима станује. За наведени период пресуде којима се изриче условна осуда са заштитиним надзором нема података.

У погледу алтернативних казни, анализом података из уписника Вишег суда истраживач је утврдио да је Виши суд заменио казну затвора издржавањем казне у кућним просторијама у којим осуђени станује за период од јануара 2013. године до септембра 2015. године:

- Мера напуштања стана уз јављање за 3 лица
- Мера напуштања стана уз електронски надзор 4 лица
- Мера постављања уређаја на зглобу 1 лице
- Мера напуштања стана 1 лице
- Мера напуштања боравишта 1 лице

Анализом података о укупном броју изречених казни затвора до једне године и казни кућног затвора у Основном суду у Нишу за наведени период можемо закључити да има доста простора даљем растерећењу пенитенцијарног система у Републици Србији, јер је за период од 2011. до 2013. године у свега 26% од укупног броја казни затвора изречена казна кућног затвора. Пред Вишим судом с обзиром да на висину казне и да се процентуално више изричу казне затвора преко једне године има мање простора изрицању казне кућног затвора.

Закључак

Казна своје корене налази још у првобитно формираним заједницама као одговор на недозвољено понашање појединца са циљем да заштити друштво и његове вредности. Полазећи од историјског развоја, у старом и средњем веку казна затвора није имала карактер кривичне санкције, већ се примењивала ради ограничења слободе човека у току трајања кривичног поступка, за задржавање нетачног дужника као и спречавање групе лица да изврше кривично дело, којој припадају скитнице, просјаци и алкохоличари. Тек у XVIII добија карактер кривичне санкције у правом смислу. Сама идеја да је сврха затварања кажњавање деликвента постала је јасна тек у новом веку, при чему се затварање злочинаца правда тиме да се на тај начин остварује трострука функција: кажњавање, застрашивање и поправљање. При томе, можемо да се осврнемо на давне периоде када је Бекарије истакао сврху кажањавања, односно да учиниоце кривичног дела не одвраћа од чињена постојање казне, већ извесност њене примене.

Од XVIII века па до данас, смењивали су се разни системи, при чему је сваки наредни покушавао да уклони недостатке претходног. Разликујемо неколико класичних пенитенцијарних система: систем заједничког затвора, систем ћелијског затвора (обурнски), систем прогресивног или мешовитог затвора (енглески прогресивни, ирски прогресивни, Маконокијев бодовни систем и класификациони систем).

Недостатак система заједничког затвора огледао се у томе, да су осуђеници без претходне класификације затварани у заједничку просторију при чему је дошло до ширења криминалне инфекције. Као одговор на недостатке претходног настао је ћелијски, који је подразумевао потпуну физичку изолацију која је повлачила бројне негативне последице, психичко и физичко пропадање које је резултирало бројним самоубиствима и душевним обољењима.

Након ћелијског, као реакција на недостатке овог систем настао је пенсилванијски, у коме су осуђеници били изоловани у ћелијама. Изолација праћена читањем књига религиозног садржаја, требало да доведе до продуховљења и покајања, док је рад требало

да спречи беспосличење на тај начин отклони недостатке претходног система: душевно обољење и самоубиства. Бројним истраживањима је изнова доказивано да стручњаци који подржавају самице нису у праву. Када је затвор Millbank у Енглеској увео нова правила 1830. године како би се спречила комуникација између затвореника и спроводио систем самица, "случајеви лудила почели су да се појављују" и до 1841. раздвајања и изолација морали да буду ограничени на прва три месеца сваке казне. Надзорници у Millbank затвору жалили су се у извештају из 1841. "да је забележено необично повећање ментално оболелих затвореника" и предложио да се приликом лечења лудила оболели заробљеници ставе заједно како би "имали привилегију разговора". Другим речима, изолација је окарактерисана као узрок менталне болести. Према новим прописима из 1841. године, затвореницима је након почетна три месеца издржавања казне дозвољено да разговарају са два или више других затвореника током периода вежбања.

Комбинацијом ћелијског система и система ћутања, настао је обурнски, којим је напуштена апсолутна изолација која је за собом повлачила штетне последице усамљеничког живота. Иако је ћелијски уведен са циљем да уклони негативне последице изолације предвиђене пенсилванијским системом, у томе је успео само делимично, будући да је увођењем обавезног ћутања била елиминисана свака вербална комуникација што је супротно социјалним и психичким потребама човека, а сваки покушај кажњаван сурово телесним казнама, што је представљало корак уназад.

С обзиром на очигледне недостатке, уведен је прогресивни систем, који је представљао комбинацију претходна три и огледао у томе да судбина осуђеника зависи њега, односно се најпре подвргавају напорном раду и строгој дисциплини, затим осуђено лице постепено напредује и остварује право на награду. У коначној фази извршења казне затвора, осуђеник стиче право на условни отпуст. Унутар овог система постоје четири подваријанте, односно: варијанта енглеског прогресивног система са три стадијума; варијанта прогресивног система са четири стадијума; варијанта бодовног прогресивног система или Маконокијев бодовни систем; варијанта класификационог система.

Заједничко овим системима јесте да је прва фаза подразумевала апсолутну физичку и психичку изолацију, да би након тога у другој фази били распоређени на заједничком

раду, док је трећа фаза била условни отпуст. С тим што је ирски увео још једну прелазну фазу између условног отпуста и заједничког рада, која је требало да припреми осуђеника за живот који га чека у заједници, и допринесе његовом прилагођавању.

Главна стимулација у овим системима, била је обећање награде која је била скраћење времена затворске казне, и већ у другој фази су осуђеници могли да својим залагањем, радом, добрим владањем и пожртвованошћу скрате период боравка на одређеном нивоу и пређу на повољнији ниво.

Од заједничког система до данашњег, казна затвора претрпела је бројне измене, али је сврха остала иста, а то је да су сви системи имали за циљ да применом казне „поправе“ односно преваспитају осуђенике, да их спрече да изврше ново кривично дело, да се покају због извршеног, а да при томе издржавање казне утиче позитивно на њих у смислу да за то време раде и припреме се за повратак у живот у заједници. Управо због постављеног циља односно ресоцијализације осуђеника и спречавања да изврши поново кривично дело неопходно је да се извршење казне затвора заснива на поштовању одређених принципа као што су принцип законитости, принцип индивидуализације, принцип хуманости, принцип да осуђени не плаћа трошкове извршења изречене казне, принцип поправљања и принцип скупног извршења казне.

Заједно са применом казне затвора као кривичне санкције јавили су се одређени недостаци на које су као реакција настале њене алтернативе који су временом све више заузимале примену. Циљ њиховог увођења јесте да се код неких осуђеника на тај начин остварује сврха кажњавања и да би издржавањем казне у установама постигао супротан ефекат. Сходно томе, јавили су се различити облици казне затвора као што су: куће на пола пута и полу викенд затвори, логори за обуку и шок терапије, кућни затвори са или без електронског надзора и центри за јављање. У почетку је примена ових алтернатива била ограничена с обзиром да се ради о једном новом виду казне, али временом су постале све више присутне у савременим системима, па се сад у пракси често изречена казна затвора замењује издржавањем у кућним условима уколико суд оцени да је то целисходно. Досадашња примена ових казни допринела је побољшању система кажњавања у смислу да

се на тај начин растеређују установе за издржавање казне које су пренатрпане и да је на тај начин избегнута криминална инфекција лакших деликвената.

Кажњавање постоји од кад постоје појединци који својим недозвољеним понашањем штете друштву, с тим што се начин кажњавања од тих времена до данашњих променио и добио другачији карактер. Те промене су показале да константно треба радити на унапређењу и мењању система кажњавања којим ће се остварити првобитна сврха, а то је спречавање извршења кривичних дела.

Наш Законик усваја схватање да је „Општа сврха прописивања и изрицања кривичних санкција сузбијање дела којим се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством.“ При томе, казна има за циљ: спречавање учиниоца да чини кривична дела и утицање на њега да их не врши убудуће, односно индивидуална превенција; утицање на друге да не чине кривична дела, општа превенција и издржавање друштвене осуде за кривично дело, јачање морала и учвршћивање обавезе поштовања закона, васпитна функција.

Што се тиче индивидуалне превенције, она има за циљ спречавање учиниоца да чини кривична дела и утицање на њега да их не врши убудуће. Код казне затвора, спречавање је делимично јер док је у установи, осуђеник не може да изврши нека кривична дела (нпр. фалсификовање службене исправе), али може да врши нека друга (нпр. да нанесе тешке телесне повреде другом затворенику). Утицање на њега да не врши кривична дела у будућности се састоји у „поправљању“ осуђеника и оспособљавању за друштвено прихватљив живот.

Општа превенција заснива се на претпостављеном застрашујућем дејству казне односно да уколико учинилац кривичног дела зна да ће одговорати за учињено дело – неће извршити исто. У стварности, наравно, то није увек случај зато што се неки злочини врше рецимо из страсти или у афекту. Зато прописивање све строжих казни не може да делује у свим случајевима превентивно.

На крају долазимо до питања да ли се и како код нас остварује сврха кажњавања? Уколико пођемо од најтеже казне – затворске, основно мерило ефикасности казне затвора

Појава и развој казне лишења слободе

је стопа рецидивизма. Она показује колико осуђеника после издржане казне учини поново кривично дело. Затворска казна не може имати жељени ефекат ако затвори не испуњавају одређене услове, а пре свега ако су претрпани, и управо ту треба тражити узроке неефикасности српског казног система и први корак је смањење овог негативног ефекта. И то не изградњом нових затвора него првенствено смањењем броја осуђеника као и притвореника. Али пре свега треба примењивати алтернативе затвору, од новчане казне и рада у јавном интересу до примене ткз. кућног затвора чија све веће примена може довести до растеређења пенитенцијарног система у Србији.

Литература

Литература на српском језику

1. Добривоје Радовановић, Човек и затвор, Београд 1992.
2. А. Соловјеј, Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка, Београд, 1998.
3. Вековић В. Владимир, Систем извршења кривичних санкција, Београд 2010.
4. Стевановић З.М., Основне карактеристике и правци реформе извршења кривичних санкција, у „Реформа система извршења кривичних санкција (Зборник радова), Београд, 2000.
5. Костантиновић-Вилић Слободанка, Костић Миомира, Пенологија, Ниш 2011.
6. Јовашевић Драган, Стевановић Зоран, Правни аспекти извршења кривичних санкција, Београд 2007.
7. Русо, Жан Жак, Друштвени уговор, Просвета, Београд
8. Љ.Радуловић, Актуелни ставови о казни у совјетској кривичној правној теорији, Анали Правног факултета у Београду, Београд, број 1/1989.
9. Игњатовић Ђорђе, Криминолошко наслеђе, Службени гласник 1997.
10. Јовановић Љубиша, „Кривично право и његова друштвена улога“, Зборник радова Правно-Економског факултета у Нишу.
11. Весна Ратковић, Казна затвора и њене алтернативе, Цетиње 2010.
12. Весна Николић Ристановић, Сања Ћопић, Ресторативна правда и права жртва, <http://www.vds.org.rs/File/Tem0701.pdf>
13. Миленко Радоман, Пенелогја и систем извршења кривичних санкција, Нови Сад – Београд, 2003.
14. Димовски Дарко, Појава и развој лишења слободе, Универзитет у Нишу, Правни факултет
15. Мило Бошковић, Миленко Радоман, Пенологија, Нови Сад, 2002.
16. Милутиновић, М., Пенологија, Савремена администрација, Београд, 1988.
17. Небојша Мацаревић, Дамир Надаревић „Пенолошка андрагогија“, Бања Лука 2014.
18. Игњатовић Ђорђе, Криминологија, Правни факултет, Београд 2008.
19. Јовашевић Драган, Кривично право, Београд, 2002.
20. Снежана Соковић, Извршење кривичних санкција, Универзитет у Крагујевцу, 2008.
21. Костантиновић-Вилић Слободанка, Костић Миомира, Извршење казни и других кривичних санкција у Републици Србији, Ниш 2005.
22. <http://pt.uninp.edu.rs/wp-content/uploads/2014/01/IZVRSENJE-KAZNE-ZATVORA-PREMA-ZIKS-u.pdf>
23. Министарство правде, Управа за извршење кривичних санкција, <http://www.uiks.mpravde.gov.rs/lt/>
24. Миленко Радоман, Пенелогја и систем извршења кривичних санкција, Нови Сад – Београд, 2003
25. Драган Јовашевић, Зоран Стевановић, Коментар Закона о извршењу кривичних санкција, Службени гласник 2008.

26. „Алтернативе затворским казнама- међународне перспективе и искуства, Ахмед Отхмаи, председник Међународног удружења за кривичне санкције. Алтернативе затворским казнама, Фонд за отворено друштво Београд 2005.
27. Мило Бошковић, Миленко Радоман, Пенологија, Нови Сад, 2002.
28. Платек М., Алтернативне казне затвора - Погрешан концепт, реформа кривичног законодавства алтернативне кривичне санкције, Подгорица, мај, 2003.
29. Игњатовић Ђорђе, Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања, Београд 2007. год, Бајовић Вања „Electronic monitoring and house arrest in the criminal justice systems“
30. Снежана Соковић, Извршење кривичних санкција, Институт за правне и друштвене науке, Правни факултет Крагујевац, 2010.
31. Бранимир М. Јанковић, Зоран Радивојевић, Међународно јавно право, Ниш, 2011.
32. Радмила Драгичевић – Дичић, Иван Јанковић, Спречавање и кажњавање мучењења и других облика злостављања, Приручник за судије и тужиоце, Београдски центра за људска права, Београд, 2011.
33. Стручни коментар Paragraph lex, Коментар измена и допуна Закона о извршењу кривичних санкција - Сл. Гласник РС бр.72/2009
34. <http://www.politika.rs/sr/clanak/130112/Sta-da-se-radi/U-cemu-je-svrha-kaznjavanja>

Литература на страном језику

1. Paul Cornil „La peine de pison“, Revue Internationale de Criminologie et de Police technique No. 3, Geneve, 1955, 175-187
2. <http://www.jstor.org/stable/10.1086/500626>, Published by: The University of Chicago Press, Article DOI:10.1086/500626, Peter Scharff Smith, The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature
3. Henriques, U. R. Q. 1972. “The Rise and Decline of the Separate System of Prison Discipline.” Past and Present (54):61–93.
4. Laurie, Peter. 1846. “Killing No Murder;” or, The Effects of Separate Confinement on the Bodily and Mental Condition of Prisoners in the Government Prisons and Other Gaols in Great Britain and America. London: John Murray.
5. Toch 2003. “The Contemporary Relevance of Early Experiments with Supermax Reform.” Prison Journal 83:221–28.
6. Hess, Albert G. 1972. “Foreword.” In Reports of the Prison Discipline Society of Boston: The Twenty-nine Annual Reports of the Board of Managers 1826–1854 with a Memoir of Louis Dwight. Montclair, NJ: Patterson Smith. (Originally published 1855. Boston: T. R. Marvin.)
7. Howe, Samuel Gridley. 1846. An Essay on Separate and Congregate Systems of Prison Discipline; Being a Report Made to the Boston Prison Discipline Society. Boston: Ticknor.
8. Heffernan, Esther. "Irish (Or Crofton) System." Encyclopedia of Prisons & Correctional Facilities. Ed. . Thousand Oaks, CA: SAGE, 2004. 483-86. SAGE Reference Online.

Web.1Aug.2012.(<http://www.sagepub.com/hanserintro/study/materials/reference/ref17.2.pdf>)

Законски текстови и остали прописи

1. Кривични законик, ("Сл. гласник РС", бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014)
2. Кривични закон СФРЈ „Сл.лист СФРЈ“, бр.3/70
3. Законик о кривичном поступку ("Сл. гласник РС", бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014)
4. Закон о извршењу кривичних санкција ("Сл. гласник РС", бр. 55/2014)
5. Европска конвенција о људским правима
6. Европска конвенција о спречавању мучења и нехуманих или понижавајућих казни или поступака
7. Међународни пакт о грађанским и политичким правима
8. УН Конвенција против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака

Појава и развој казне лишења слободе

Абстракт: У раду аутор је анализирао развој казне лишења слободе почев од античког периода, преко њеног развоја у средњем веку, па све до њеног развоја у XX веку. Полазећи од историјског развоја, у старом и средњем веку казна затвора није имала карактер кривичне санкције, већ се примењивала ради ограничења слободе човека у току трајања кривичног поступка, за задржавање нетачног дужника као и спречавање групе лица да изврше кривично дело, којој припадају скитнице, просјаци и алкохоличари. Тек у новом веку добија карактер кривичне санкције у правом смислу. Од XVIII века па до данас, смењивали су се разни системи, при чему је сваки наредни покушавао да уклони недостатке претходног. Разликујемо неколико класичних пенитенцијарних система: систем заједничког затвора, систем ћелијског затвора (филаделфисјки или обурнски), систем прогресивног или мешовитог затвора (енглески прогресивни, ирски прогресивни, Маконокијев бодовни систем и класификациони систем). Такође, у раду је обрађено извршење казне затвора односно установе у којим се извршава казна затвора, њихова категоризација, затим упућивање и разврставање осуђеног као и услови под којим је могуће одложити казну затвора. У току спровођења емпиријског истраживања, аутор је користио метод анализе садржаја приликом увида у списе и правноснажне пресуде Основног и Вишег суда у Нишу и податке добијене у програму „Либра“ који представља електронски уписник, а у складу са одређеним временским оквиром спровођења истраживања и постављеним хипотезама. Циљ истраживања је установљавање броја изречених казни затвора од стране Основног и Вишег суда у Нишу у односу на врсте кривична дела за период од 01.01.2013. године до 31.12.2015. године, као и у односу на алтернативне кривичне санкције као што је казна кућног затвора.

Кључне речи: казна лишења слободе, пенитенцијарни системи, казна затвора

The appearance and development of the punishment of imprisonment

Abstract: *In this paper author is analyzing the imprisonment sentence, starting from early antique period, through the middle century period, all over to the development, imprisonment sentence didn't have the character of criminal punishment in old and middle century. Back than, it was applied in order to limit the men's freedom during the criminal procedure, to retain the late debtor, and to prevent committing a crime by group of people (mostly beggars, alcoholics...) Not before the new century, imprisonment sentence got a character of criminal penalty in today's meaning. Starting from XVIII century, a lot of systems changed and each new one attempted to remove the weak spots of previous ones. We can make a difference between a few classic systems: joint jail system, cell jail system, progressive or mixed jail system. Also, in this paper author analyzed the execution of imprisonment sentences, categoriyation of the institutions in charge, and the conditions for postponing the punishment. Through the empirical research, author was using the method of analyzing the content, by looking into a legal - binding verdict and materials of the Municipal and Higher court in Nis, and datas from electronic register - Libra program, in accordance with timeline for reaserch and starting hypothesis. The main goal was to determine the number of imprisonment sentences brought by municipal and higher court of Nis, regarding the sorts of crimes, in period from 01.01.2013. to 31.12.2015. and regarding the alternative penalties, such as house arrest.*

Keywords: *imprisonment punishment, penitentiary systems, prison punishment*

Биографија

Тирић Александра, рођена 31.01.1990. године у Пироту, завршила је Правни факултет у Нишу септембра 2014. године са просечном оценом 9,00. Током студија похађала је програм „Правна клиника за заштиту права жена“ на Правном факултету у Нишу 2013. године. Била је главни уредник часописа „Правник“ три године и уредник и дописник рубрике у Nish magazin-у. Из области новинарства издваја семинаре: „Школа мултимедијалног новинарства“ која је обухватила предавања из Агенцијског новинарства, Документарне фотографије, Видео – снимања и монтаже као и „Јавни буџети“ Тренинг Јужних вести за новинаре и и НВО са југа Србије. Од семинара и радионица из области права издваја учешће у интерактивној радионици у оквиру пројекта „Наше сутра“ који је спроведен у партнерству 4 невладине организације Београдски центар за људска права, Едукативни центар (Крушевац), Балканидеа (Нови Сад) и Центар локалне демократије (Ниш), адвокатску радионицу Карановић и Николић „Улога адвоката у великим привредним трансакцијама“ као и конференцију „Како унапредити систем одбране по службеној дужности у Републици Србији“ у покровитељству **American Bar Association Rule of Law Initiative, Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj i Mreža odbora za ljudska prava u Srbiji CHRIS** у сарадњи са партнерским организацијама у региону. Од 2014. године до данас се налази на приправничком стажу у адвокатској канцеларији у Нишу.

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ
ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА**

Име и презиме аутора мастер рада: Александра Тирић

Наслов мастер рада: Појава и развој казне лишења слободе

Ментор: Доц.др Дарко Димовски

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предала Правном факулету Универзитета у Нишу.

У Нишу, 29.08.2016. године

Потпис аутора

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да мастер рад, под насловом Појава и развој казне лишења слободе пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- Представља резултат сопственог истраживачког рада;
- Није у целини, нити у деловима с моје стране пријављиван за одбрану на другим факултетима или универзитетима
- Не крши ауторска права или интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу.

Аутор мастер рада: Александра Ћирић

У Нишу, 29.08.2016. године

Потпис аутора
